

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

DIVADELNÍ FAKULTA

Dramatická umění

Režie – dramaturgie činoherního divadla

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kafkův Proces a jeho inscenační možnosti

Kateřina Studená

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kudláčková

Oponent práce: prof. PhDr. Daria Ullrichová

Datum obhajoby: 27.6.2019

Přidělovaný akademický titul: BcA.

Praha, 2019

ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE

THEATRE FACULTY

Dramatic Arts

Directing – dramaturgy of Dramatic Theatre

BACHELOR THESIS

The Trial by Kafka and its stage interpretation

Kateřina Studená

Dissertation supervisor: Mgr. Jana Kudláčková

Dissertation opponent: prof. PhDr. Daria Ullrichová

Date of presentation: 27.6.2019

Academic title awarded: BcA.

In Prague, 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

Kafkův Proces a jeho inscenační možnosti

vypracovala samostatně pod vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů

V Praze dne

.....
Podpis diplomanta

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy, tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí práce Mgr. Janě Kudláčkové za vedení teoretické části a odborné konzultace k praktické části práce.

Abstrakt

Práce se zabývá Kafkovým románem *Proces* a možnostmi jeho jevištního ztvárnění. Nejprve se autorka soustředí na Franze Kafku jako spisovatele a jeho život. Následně zkoumá román *Proces* po teoretické stránce a snaží se popsat jeho divadelní potenciál. V další části práce se autorka věnuje porovnání dramatisací Jana Grossmana a Evalda Schorma.

Praktickým výstupem této práce je text určený k jevištnímu zpracování, který vychází z adaptací Jana Grossmana a Evalda Schorma. V další části práce se proto autorka věnuje procesu vzniku tohoto textu určeného pro klauzurní inscenaci.

Abstract

The bachelor thesis contemplates *The Trial*, novel by Kafka, and its possible stage interpretation. The author dedicates the first part of the thesis to Franz Kafka and his life. After that, the author analyses *The Trial* and tries to describe its potential for stage adaptation. The author dedicates next part of the thesis to comparison of Jan Grossman's and Evald Schorm's adaptations.

The practical part of this work is script intended for stage adaptation. The script is based on Jan Grossman's and Evald Schorm's adaptations. Next part of the thesis is therefore dedicated to the process of creating this script.

Obsah

1	ÚVOD	8
2	TEORETICKÁ ČÁST	9
2.1	Franz Kafka	9
2.1.1	Kafka a rodina.....	9
2.1.2	Kafkova práce.....	11
2.1.3	Kafkův vztah k ženám.....	12
2.2	Díla Franze Kafky.....	15
2.3	Kafkův román Proces	20
2.3.1	Okolnosti vzniku.....	20
2.3.2	Výsledná podoba románu	21
2.3.3	Postavy	22
2.3.4	Motivy a témata	23
2.4	Kafkův Proces na českých jevištích	28
3	PRAKTICKÁ ČÁST	31
3.1	Dramatizace Jana Grossmana.....	31
3.2	Dramatizace Evalda Schorma.....	35
3.3	Vznik konečného textu pro klauzurní účely	39
4	ZÁVĚR.....	43
5	Seznam použité literatury	44
6	Výsledný text, který byl použit pro klauzurní inscenaci	46

1 ÚVOD

V této práci se budu věnovat románu *Proces*, jehož autorem je pražský německo-židovský spisovatel Franz Kafka. Jeho novely a romány se staly jedněmi z nejvýznamnějších děl 20. století. Tvorba Franze Kafky obsahuje plno nadčasových témat, proto je do dnes stále čtena a různými způsoby adaptována.

Práci rozdělím na část teoretickou a praktickou. V teoretické části se v první řadě zaměřím na osobnost autora a jeho život. Podrobněji popíšu okolnosti autorova života, které se určitým způsobem projeví i v jeho dílech. Následně se budu stručně věnovat Kafkově tvorbě a jejím tématům. Vzhledem k tomu, že je téma práce zaměřeno na divadelní potenciál jednoho z Kafkových románů, zaměřím se na tradici uvádění Kafkových děl na jevišti. Větší část práce věnuji divadelním zpracováním *Procesu*. Při zkoumání inscenační tradice Kafkových děl vycházím ze seznamu inscenací, který vypracoval Institut umění - Divadelní ústav v Praze.

Další kapitolu v teoretické části práce věnuji samotnému románu *Proces*. Zaměřím se na okolnosti vzniku románu, jeho postavy a základní motivy a témata. Vzhledem k tomu, že Kafka neplánoval většinu svých děl uveřejnit, zachovaly se nám z rukopisu *Procesu* pouze kapitoly, které nemají pevné řazení. Při rozboru *Procesu* a jeho divadelních adaptací vycházím ze struktury, kterou dal románu Kafkův přítel Max Brod.

Praktickým výstupem této bakalářské práce je úprava textu *Procesu* pro naši klauzurní inscenaci (tento text příkládám na konec práce). V praktické části se pokusím popsat, jak tento text vznikl. Vzhledem k tomu, že jsme při jeho tvorbě nejvíce vycházeli z dramatisací Jana Grossmana a Evalda Schorma, zaměřím se nejprve na rozbor těchto dvou adaptací. Následně popíšu proces vzniku výsledného textu.

Je mnoho témat a oblastí, které v této práci kvůli jejímu rozsahu nezvládnou obsáhnout. Vybírala jsem si cíleně takové oblasti, které výrazně souvisely s Kafkovou tvorbou *Procesu* a taková témata, která jsme se následně rozhodli akcentovat v naší klauzurní inscenaci.

2 TEORETICKÁ ČÁST

V této části bakalářské práce se zaměřím na teoretickou stránku tématu. Nejprve rozeberu Kafkův život a stěžejní vlivy, které měly dopad na spisovatelovu tvorbu. Následně stručně popíšu jeho stěžejní díla. Větší část teoretické části práce věnuji rozboru Kafkova románu *Proces* a jeho divadelním adaptacím.

2.1 Franz Kafka

Franz Kafka patří mezi nejznámější české spisovatele. Obvykle se řadí do skupiny nesoucí označení pražští němečtí spisovatelé židovského původu. Do stejné skupiny je zařazován i Kafkův přítel Max Brod nebo Franz Werfel. Přestože byla Kafkova tvorba za jeho života téměř neznámá, stal se Kafka nakonec jedním z nejvlivnějších autorů 20. století.

Kafka se narodil 3. července 1883 v Praze. Jeho rodiči byli Hermann Kafka a Julie Kafková (za svobodna Löwyová). Oba rodiče pocházeli z židovských rodin, Kafkova matka dokonce ze staré rabínské rodiny. Po matce byl Franz Němec, otec, který vyrostl v Oseku nedaleko Strakonice se k němčině přiklonil údajně až v Praze kvůli obchodním stykům. Franz Kafka tedy vyrůstal v prostředí, kde se mluvilo převážně německy. Všechny školy, které absolvoval, byly školy německé. Až v dospělosti si Kafka našel velmi vřelý vztah k češtině a české kultuře vůbec.¹

2.1.1 Kafka a rodina

Kafka měl tři mladší sestry: Elli, Valli a Ottlu. Jejich dva starší bratři zemřeli v dětském věku, a tak se stal z Franze nejstarší syn, u kterého se předpokládalo, že bude následovat otcovy kroky. Se sestrami neměl Kafka vztahy úplně vřelé, hrál zde roli nejen věkový rozdíl, ale i odlišný přístup, jakému se Franzovi dostávalo (ať už nátlak ze strany otce nebo hýčkáni ze strany matky a vychovatelek). Tento odstup mezi sourozenci změnila až Kafkova nejmladší sestra Ottla. Poté, co Kafka onemocněl, s ním navázala vřelé přátelství a stala se tak z celé rodiny Franzovým nejbližším člověkem.²

¹ BROD, Max. *Franz Kafka: životopis*. Přeložil Josef ČERMÁK, přeložil Vladimír KAFKA. Praha: Odeon, 1966. Život a umění (Odeon), s. 9.

² *Tamtéž*, s. 15.

Kafkův vztah k rodičům byl též komplikovaný. Ze strany otce cítil neustálou nespokojenost a nepochopení. A matce vyčítal její ustupování otcovým nárokům. Max Brod píše, že Julie Kafková byla „tichá, dobrotivá, neobyčejně chytrá, ba moudrá paní“.³ Denně pomáhala svému muži v obchodě. Mohlo by se na první pohled zdát, že celá rodina byla podřízená přáním despotického otce. Z dobových výpovědí však vyplývá, že Julie Kafková byla více než jen tichá a poslušná manželka. Hermann Kafka na ní byl v mnoha ohledech závislý. V rodinném obchodě bylo možné často slyšet, jak říká svým zaměstnancům „Zeptej se ještě ženy“.⁴

Vztah, jaký měl Kafka ke své rodině, můžeme vyčíst nejen z jeho děl, ale především z jeho slavného *Dopisu otci*. Tento dopis napsal Kafka v roce 1919 a předal matce, ta ho však otci nikdy neukázala. V dopise Franz vyčítá Hermannovi Kafkovi, že mu nebyl dostatečným otcem, a na konci ho obviňuje ze svých neúspěchů (z toho, že nebyl schopen se oženit a založit rodinu). Ve svých denících Kafka popisuje, jak mu bylo nepříjemné navštěvovat s otcem plovárnu. Musel vždy porovnávat svou drobnou, neduživou postavu se silným a ramenatým otcem. Hans Dieter Zimmermann tuto Kafkovu vzpomínku komentuje slovy: „Co měl otec dělat? Samozřejmě byl, on, dospělý muž, větší a silnější než dospívající jinoch. Měl se změnit v trpaslíka, aby byl stejně velký jako syn?“⁵

Je možné, že z objektivního hlediska nebyla Kafkova rodinná situace nijak výrazně odlišná od situace jiných chlapců z obchodnických rodin té doby. Na citlivého Kafku však měla výrazný dopad. Celý život ho provázel pocit vykořeněnosti a odcizení. Přestože si na své rodinné poměry Kafka neustále stěžoval, paradoxně v těchto poměrech sám dobrovolně zůstával až do svých jednatřiceti let. A ani pak neodcházel z domova rodičů dobrovolně. Musel se přestěhovat kvůli sestře Elli, která se do rodného domu vrátila i s dětmi a pro Kafku už tam nebylo místo.⁶ A právě v tomto leží jeden z Kafkových rozporů, kterým po celý svůj život trpěl. U rodičů byl nespokojen, přesto nikdy neodešel. Tento Kafkův vnitřní rozpor, pocit vlastní neschopnosti k aktivnímu činu je jedním z témat, na kterém je založena celá

³ BROD, Max. *Franz Kafka: životopis*. Přeložil Josef ČERMÁK, přeložil Vladimír KAFKA. Praha: Odeon, 1966. Život a umění (Odeon), s. 10.

⁴ ZIMMERMANN, Hans Dieter. *Jak porozumět Kafkovi*. Přeložil Josef ČERMÁK. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2009, s. 17.

⁵ *Tamtéž*, s. 18-19.

⁶ *Tamtéž*, s. 20.

jeho umělecká tvorba. Brod tento pocit vystihuje slovy: „V tom lze hledat jeho tragickou vinu. Trpěl a mlčel.“⁷

2.1.2 Kafkova práce

Po ukončení gymnázia začal Franz Kafka studovat práva. Původně se chtěl věnovat německé literatuře, ale rodině se tato představa nelíbila. Nastoupil tak ke studiu povolání, kterému se, ač nerad, věnoval nakonec téměř celý svůj život. Jednalo se o jeden z prvních velkých ústupků, které musel kvůli rodině podstoupit. V dopise sestře Elli, který je z roku 1922, o podobných ústupcích píše:

„V rodině, uzavřené rodiči, mají však místo jen zcela určití lidé, kteří odpovídají zcela určitým požadavkům... Jestliže jim neodpovídají, nejsou zapuzováni, ale jsou prokleti nebo pohlceni nebo snad obojí zároveň.“

Po absolvování práv nastoupil do Dělnické úrazové pojišťovny. Nadřízení ho měli rádi, svou práci podle jejich slov vykonával Kafka svědomitě, problémy řešil bystře, v kolektivu byl oblíbený a celkově byla jeho práce velmi ceněna. Přesto všechno zde byl Franz Kafka nespokojený. Vlastní vykonané práce si příliš necenil. Znamenala pro něj překážku, kterou je nutno trpět, aby se následně mohl věnovat psaní.⁸

Sám Kafka záměrně nechtěl, aby jeho povolání mělo cokoliv společného s literaturou. Psaní chápal jako posvátnou činnost. A taková činnost nesměla být zneužita k něčemu tak přízemnímu, jako je vydělávání peněz. Bylo by to zneuctění literatury. Z popisu Maxe Broda můžeme získat dojem, že psaní bylo pro Kafku opravdu až posvátný akt. „K tomu potřeboval spoustu hodin, aby mohl náležitě vystupňovat velké tempo, do kterého přicházela jeho tvůrčí síla, a pak je zase nechal odeznít.“⁹ Často se stávalo, že probděl celou noc a psal. Byl to jediný čas, kdy měl na svou práci klid a soustředění.¹⁰

Náplň práce, kterou Franz Kafka vykonával téměř po celý svůj život, působila na citlivého muže ubíjejícím dojmem. Mimo to se musel téměř denně setkávat se

⁷ BROD, Max. *Franz Kafka: životopis*. Přeložil Josef ČERMÁK, přeložil Vladimír KAFKA. Praha: Odeon, 1966. Život a umění (Odeon), s. 85.

⁸ *Tamtéž*, s. 88-89.

⁹ *Tamtéž*, s. 87.

¹⁰ *Tamtéž*, s. 85-88.

zraněnými dělníky, kteří byli mrzačeni kvůli nedostatečným bezpečnostním opatřením.

„Rozplakal jsem se nad zprávou o procesu s třidvacetiletou Marií Abrahamovou, která kvůli bídě a hladu zardousila své třičtvrtěroční dítě Barboru pánskou kravatou, která jí sloužila jako podvazek a kterou si odvázala. Zcela tuctový příběh.“

(*Franz Kafka, zápis z deníku z 2. července 1913*)

Tato kombinace mechanické, úmorné práce a systému, který stojí proti člověku, byla základem pro prostředí, jaké můžeme vidět v Kafkových románech *Proces*, *Zámek* nebo *Proměna*.

2.1.3 Kafkův vztah k ženám

Za další komplikovanou kapitolu života Franze Kafky můžeme pokládat jeho vztah k ženám. Byl obecně považovaný za plachého muže, který vztahy navazoval nesnadno. Přestože byl během svého života několikrát zasnouben, nikdy se neoženil a nezaložil rodinu. Přitom si manželství a rodiny velmi cenil. Je tomu tak znát např. z *Dopisu otci*.¹¹ Zde je i přes všechny výčitky, znát synův obdiv k otci a jeho patriarchálnímu životnímu postoji.

V Kafkově přístupu k ženám můžeme pozorovat další rys vnitřní rozpolcenosti. Jako by pro něj existovaly ženy dvojího typu. S jedněmi navazoval krátké, povrchní známosti, za které se posléze styděl. Ve svých denících popisuje takovou známost s jednou krámskou. O tomto setkání napsal následně i v dopise Mileně Jesenské. Z jeho popisu je znát určitý stud a znechucení ze sebe samého a z toho, že podlehl této nízké touze.

„Dívka v hotelu udělala ve vší nevinosti něco nepatrně odpudivého... řekla něco trochu necudného... věděl jsem v tom okamžiku [...] že právě to odpudivé a špinavé mě tak šílenou mocí táhlo do toho hotelu, kterému bych se jinak vyhnul posledním vypětím sil.“¹²

(*Franz Kafka, Dopisy Mileně*)

Druhým typem žen byly pro Kafku ženy, které spojoval s rodinným životem. Tyto ženy viděl jako opatrovatelky, dárkyně života, nositelky životní síly. Byly to

¹¹ BROD, Max. *Franz Kafka: životopis*. Přeložil Josef ČERMÁK, přeložil Vladimír KAFKA. Praha: Odeon, 1966. Život a umění (Odeon), s. 146.

¹² PYTLÍK, Radko. *Pražská mozaika Franze Kafky*. Praha: Pražská imaginace, 1993, s. 51.

ženy, ke kterým vzhlížel až adorujícím způsobem. A to byl jeden z důvodů, proč se nakonec nikdy neoženil. Vztahy, které navázal s takovými ženami, zůstávaly spíš v rovině romantických představ. Při pomyšlení na manželský svazek ho nakonec vždy přepadly obavy, zda by byl schopen ženě nabídnout dostatečně uspokojivý život.¹³

Jednou z důležitých žen byla pro Franze Kafku Felice Bauerová. Jejich vztah trval s přestávkami od roku 1912 až do roku 1917.¹⁴ Tento vztah byl opravdu vztahem osudovým. Z jejich korespondence můžeme číst Kafkův boj se sebou samým, kdy stojí na jedné straně velká láska k Bauerové a na straně druhé pochybnosti o sobě samém a velká láska k umělecké tvorbě, která by podle jeho mínění mohla manželským svazkem utrpět. O vyřešení tohoto Kafkova vnitřního boje nakonec rozhodla jeho nemoc. Ta pro něj byla posledním znamením, že by se ženit neměl. Koncem roku 1917 se tedy s Felicí Bauerovou definitivně rozešel. Brod vzpomíná, jak mu Kafka popisoval ukončení zasnoubení:

„Slzy mu stékaly po tvářích, nikdy kromě toho jediného případu jsem ho neviděl tak vykořeněného, zlomeného. [...] Ale jeho postoj vůči ní byl naprosto pevný, zřekl se nejen jí, ale *každé* možnosti manželského štěstí.“¹⁵

Roku 1919 se Franz Kafka zasnoubil s Julií Wohryzkovou. Tento vztah však netrval dlouho. Roku 1920 se Kafka setkal s Milenou Jesenskou, českou novinářkou, která přeložila jeho povídku *Topič* a chtěla talentovaného autora poznat. Po tomto setkání, které mělo pravděpodobně milenecký charakter, zrušil Kafka zasnoubení s Julií a navázal velmi silný vztah s paní Jesenskou. Kafkova nemoc mu nedovolila prožívat jejich vztah naplno, a tak se ten stal především vztahem platonickým, ze kterého vzešla a byla zachována hojná korespondence. Poslední ženou, která byla spisovateli blízká, byla Dora Dymantová (nebo též Diamantová). V roce 1923 se s ní odstěhoval do Berlína, kde s Dorou strávil poslední dny svého života.¹⁶

Neustále se vedou spory o to, zda by se na umělecké dílo mělo nahlížet jako na samostatný prvek nebo zda by mělo být čteno v kontextu autorovy další tvorby,

¹³ PYTLÍK, Radko. *Pražská mozaika Franze Kafky*. Praha: Pražská imaginace, 1993, s. 51.

¹⁴ *Tamtéž*, s. 33.

¹⁵ BROD, Max. *Franz Kafka: životopis*. Přeložil Josef ČERMÁK, přeložil Vladimír KAFKA. Praha: Odeon, 1966. Život a umění (Odeon), s. 178.

¹⁶ PYTLÍK, Radko. *Pražská mozaika Franze Kafky*. Praha: Pražská imaginace, 1993, s. 53-56.

jeho života apod. U Franze Kafky platí, že nemůžeme uměleckou tvorbu oddělit od jeho osobnosti. Připravili bychom se tak o množství dalších rovin, které jeho díla ukrývají. Bez znalosti Kafkova vztahu k rodině, nepochopíme, z čeho vycházejí vztahy v rodině Samsových v *Proměně*. Pokud nevíme, čím se Kafka živil a jaký ke své práci zaujímal vztah, nepochopíme mechaničnost úředníků v *Procesu*. A pokud neznáme Kafkův vztah k ženám, nepochopíme dostatečně ženské postavy jeho románů. Samozřejmě nemůžeme celou Kafkovu tvorbu vykládat pouze skrze jeho život. Ale bez alespoň částečného pochopení Kafky jako člověka, nebudeme mít možnost pochopit spisovatelovu tvorbu v jejím plném rozsahu.

2.2 Díla Franze Kafky

Franz Kafka za svého života napsal velké množství povídek a románů. Většina z nich byla však uveřejněna až po jeho smrti a díla, která vydal za svého života se ve své době nedočkala takového uznání jako je tomu dnes.

Již od roku 1908 publikuje Franz Kafka dvě prózy v málo známém mnichovském dvouměsíčníku *Hyberion* a dva drobné příspěvky v deníku *Bohemia*. V roce 1911 společně se svým přítelem Maxem Brodem, který má v té době za sebou již několik poměrně úspěšných děl, začne psát román *Richard a Samuel*. První kapitola s názvem *První dlouhá jízda* byla otištěna v deníku *Herder-Blätter*. V kapitole střídavě líčí Samuel (Max Brod) a Richard (Franz Kafka) společnou cestu vlakem. Můžeme zde vidět naprosto rozdílné pohledy dvou autorů na jednu společnou událost. Fiktivní postavy Richard a Samuel se zde mísí s reálným Kafkou a Brodem. Jedná se tedy o dílo částečně autobiografické. Bohužel však tento společný román skončil u své první kapitoly.¹⁷

Franz Kafka však v psaní neustává. Jedno ze svých prvních významných děl napíše doslova za noc. Není náhodou, že toto dílo vzniklo pár dnů poté, co Kafka napsal první dopis Felici Bauerové. Jako by v něm zvraty v osobním životě vyvolávaly až extatickou potřebu tvořit. A tak v noci z 22. na 23. září roku 1912 vznikla povídka *Ortel*. Dnes je tato povídka považována za klíčovou k pochopení Kafky stejně jako jeho *Dopis otci*. Zimmermann k tomuto srovnávání píše:

„Avšak povídka sama [...] nedosahuje úrovně pozdějších mistrovských děl [...] Neprávem je *Ortel* tolik čten, neprávem je tento text považován za klíč ke Kafkovu dílu, neprávem svádí k tomu, aby celé dílo bylo čteno autobiograficky. *Ortel* sám se jistě musí číst autobiograficky, jen tak dává smysl. Jako snový příběh jej lze akceptovat.“¹⁸

To ovšem neodporuje významu, jaký měla povídka pro samotného Kafku. Jejím psáním byl schopen zklidnit své rozbouřené emoce a osvobodit

¹⁷ ZIMMERMANN, Hans Dieter. *Jak porozumět Kafkovi*. Přeložil Josef ČERMÁK. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2009, s. 9-15.

¹⁸ *Tamtéž*, s. 65.

se. Svědčí o tom i to, kolik prostoru věnoval povídce v následné korespondenci s Felicí Bauerovou. Příběh povídky zbavuje syna veškeré viny a tu přenáší na otce. To bylo skryté přání Franze Kafky. Chtěl se zbavit viny, kterou po celý život cítil. Povídka *Ortel* byla pro Kafku rozhodujícím momentem v jeho umělecké tvorbě. Jejím napsáním jako by v sobě probudil dosud nepoznané a mohl se tak pustit do psaní svých vrcholných děl.¹⁹

Stejného roku píše Kafka další významná díla – povídku *Proměna* a soubor několika krátkých próz nesoucí název *Rozjímání*. V *Proměně* se Kafkův hlavní hrdina ocitá v absurdní situaci, když se jednoho rána probudí v těle brouka. Kafka zde akcentuje především téma odcizení, zbavení svobody, mechaničnosti života, rodinné vztahy (především vztah otec-syn). Hlavní protagonista Řehoř Samsa postupně víc a víc ztrácí svou lidskou identitu a nakonec umírá.

Další rok dokončuje Franz Kafka první kapitolu románu *Nezvěstný* (dnes znám častěji pod názvem *Amerika*). Jedná se o atypický Kafkův román, který psal s přestávkami až do konce života, nikdy ho však nedokončil. Příběh románu sleduje Karla Rossmana, který je na šestnáct let poslán do Ameriky. Plno událostí, se kterými se potýká hlavní protagonista románu, je založených na skutečnosti. Kafka vycházel při psaní z osudů několika svých příbuzných, kteří se vydali do Ameriky, na rozdíl však od Karla Rossmana byli v cizině úspěšní.²⁰

Počátkem srpna 1914 začíná Kafka pracovat na románu *Proces*. Píše první kapitoly, které předčítá svým přátelům, především Maxu Brodovi. Současně s *Procesem* napíše Kafka povídku *V kárném táboře*. Podle Zimmermanna „povídka pojednává o hrůze v nás a v naší kultuře, o hrůze, která se nepokrytě projevila v 20. století.“²¹ Následující roky pracuje Kafka dál na jednotlivých povídkách a dalších kapitolách svých románů. Z toho období

¹⁹ BROD, Max. *Franz Kafka: životopis*. Přeložil Josef ČERMÁK, přeložil Vladimír KAFKA. Praha: Odeon, 1966. Život a umění (Odeon), s. 134.

²⁰ ZIMMERMANN, Hans Dieter. *Jak porozumět Kafkovi*. Přeložil Josef ČERMÁK. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2009, s. 85-86.

²¹ *Tamtéž*, s. 78-79.

pochází např. sbírka aforismů s názvem *On*, povídky, které později zařadil do cyklu *Venkovský lékař* nebo *Dopis otci*.²²

Dalším z Kafkových stěžejních děl je román nesoucí název *Zámek*, který psal Kafka v závěrečných letech svého života. Jedním z hlavních témat románu je pocit izolovanosti, vyčleněnosti. Zeměměřič K. prochází životem osamocen, vstupuje do prostředí, kde se stává cizincem, a postavy, které potkává, na něho hledí s pochybnostmi a nedůvěrou.²³ K. se všemožně snaží dostat do zámku, kde doufá nalézt odpovědi. Můžeme zde sledovat návaznost na román *Proces*. Zeměměřič K. se však do situací pouští z vlastního přičinění, Josef K. je na rozdíl od něj do situace vtažen a nemůže z ní vystoupit. Hlavní protagonista *Zámku* jako by na rozdíl od Josefa K. věděl, do čeho vstupuje. Když se Josef K. na konci *Procesu* ptá „Kde je soudce, ježž nikdy nespátřil? Kde je vysoký soud, k němuž se nikdy nedostal?“²⁴ odpovídá mu *Zámek* situací, kdy se K. k tomu „vysokému soudu“ nakonec dostane a čeká ho zklamání.²⁵

K posledním Kafkovým dílům patří svazek povídek *Umělec v hladovění*. Svazek obsahuje povídky *První hoře*, *Malá paní*, *Umělec v hladovění* a *Zpěvačka Josefina aneb Myší národ*. Zimmermann se o rozboru povídek vyjadřuje takto:

„*Umělec v hladovění* je chytré podobenství o umělci v moderní společnosti, která se vytvořila před více než dvěma sty lety. [...] Kafkovu umělci v hladovění chybí nejenom spojení s nebem, chybí mu i spojení s obecnstvem. Tím je zpochybněno i jeho umění: ať hladový, jak chce umělecky, nikdo to nevnímá, a tak to není umění, tak není umělcem.“²⁶

Za další umělecká díla Franze Kafky můžeme považovat jeho osobní deníky a korespondenci. Obojí podává nejen zprávu o Kafkově životě a osobnosti, ale má i velké literární kvality (např. na *Dopis otci* nenahlížíme jenom

²² PYTLÍK, Radko. *Pražská mozaika Franze Kafky*. Praha: Pražská imaginace, 1993, s. 65-69.

²³ BROD, Max. *Franz Kafka: životopis*. Přeložil Josef ČERMÁK, přeložil Vladimír KAFKA. Praha: Odeon, 1966. Život a umění (Odeon), s. 196-197.

²⁴ KAFKA, Franz. *Proces*. Vyd. 5. V Praze: Nakladatelství Franze Kafky, 1997, s. 176.

²⁵ ZIMMERMANN, Hans Dieter. *Jak porozumět Kafkovi*. Přeložil Josef ČERMÁK. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2009, s. 147.

²⁶ *Tamtéž*, s. 173.

jako na dopis, ale jako na umělecké dílo). Toto ve svých vzpomínkách potvrzuje i Max Brod.

„Deníky přece pro Kafku zdaleka nemají jen autobiografický význam, sloužící duševnímu ovládnutí, mezi poznámkami osobního obsahu jsou místa, která pak později přešel do své první knihy ‚Rozjímání‘, ba mnoho z těchto próz, které sám uveřejnil, nelze co do jejich podstaty rozlišit od deníkových záznamů [...]“²⁷

Kafka za svého života napsal plno povídek a románů. Velká část z nich však byla zveřejněna až po jeho smrti. V lístku, který se našel po Kafkově smrti, žádal svého nejbližšího přítele Maxe Broda, aby spálil všechny jeho rukopisy a aby díla, která již byla publikována, nikdy nevyšla znova. Brod přání přítele neuposlechl. Dodnes se o jeho rozhodnutí vedou bouřlivé spory. Jedna věc je ale jistá, bez Maxe Broda by Kafkovu práci nikdy nespátřily další generace. Brod se pokusil zachovat co největší počet Kafkových děl. Ty romány, které nebyly dokončené, se pokusil sestavit z jednotlivých kapitol, jak si pamatoval, že mu je Kafka předčítal. Jména některých románů jsou též dílem Maxe Broda (např. dal název románu *Amerika* – namísto *Nezvěstný* – protože o něm Kafka vždy mluvil jako o „americkém románu“).²⁸

Na základě Kafkových děl vznikají dodnes různé adaptace (např. filmová zpracování, opery, výtvarná zpracování aj.) Podle Grossmana jsou Kafkovy prózy příkladným materiálem pro divadelní zpracování, ke kterému také velmi často docházelo a stále dochází.

„Absurdní *divadlo* – celá jeho koncepce, postupy, vyjadřovací prostředky – se přímo odvozují z principů, na jejichž počátku stojí jako jeden magnus parens právě Franz Kafka. [...] Kafkovy prózy, domnívám se, latentně obsahují ryze divadelní energii [...], nemusí být jenom přizpůsobeny divadelní technice. Mohou snad, za jistých okolností, samy novou a aktuální techniku stvořit [...]“²⁹

²⁷ BROD, Max. *Franz Kafka: životopis*. Přeložil Josef ČERMÁK, přeložil Vladimír KAFKA. Praha: Odeon, 1966. Život a umění (Odeon), s. 113.

²⁸ EISNER, Pavel. „Doslov: Proces Franze Kafky“. In: KAFKA, Franz. *Proces*. Vyd. 5. V Praze: Nakladatelství Franze Kafky, 1997. ISBN 80-85844-29-x., s. 200.

²⁹ GROSSMAN, Jan, DVORÁK, Jan, Zuzana JINDROVÁ a Miloslav KLÍMA, ed. *Texty o divadle*. Praha: Pražská scéna, 1999, s. 190.

U nás jsou nejčastěji divadelně zpracovávána tato Kafkova prozaická díla: *Proměna*, *Amerika*, *Proces* a *Zámek*. Českých divadelních zpracováních se dočkaly i některé kratší a méně známé povídky (např. *Doupě*, *V kárném táboře*, *Josefína a její bratři*). Divadelní tvůrce inspiruje nejen Kafkova tvorba, ale i jeho osobnost jako taková. Na základě toho vzniklo několik inscenací vycházejících z Kafkových dopisů a deníků (např. inscenace o Kafkově posledním roce života *Kafka '24* v Dejvickém divadle nebo *Kabaret Kafka* Divadla Na zábradlí, který vychází z *Dopisu otci*).

2.3 Kafkův román *Proces*

Proces je jedním z Kafkových nedokončených románů. Většina kapitol vznikala mezi lety 1914 a 1915, celý román byl však uveřejněn až po Kafkově smrti, a to v roce 1925. Česká společnost si ale na *Proces* musela řadu dalších let počkat. Prvního překladu *Procesu* do češtiny se dočkala až v roce 1958 od pražského překladatele a novináře Pavla Eisnera.³⁰ Vlivem politické situace však u nás byla Kafkova díla v 50. a začátkem 60. let potlačována.

Další vlnu zájmu o Franze Kafku v české společnosti rozpoutala konference k příležitosti osmdesátého výročí Kafkova narození, která se konala v květnu v roce 1963. Tato konference proslula ve světě především jako politická událost. Zazněly na ní dva protichůdné názory: jeden tvrdil, že je Kafka historický přežitek a není ho potřeba nadále vydávat, druhý naopak zdůrazňoval Kafkovu aktuálnost. Výsledkem byla diskuze, která následně podnítila českou společnost k novému bádání a hledání dalších nových výkladů Kafkových děl.³¹

2.3.1 Okolnosti vzniku

První kapitolu *Procesu* předčítal Kafka svému příteli Brodovi v září 1914. Bylo to pár měsíců po spisovatelově rozchodu s Felicí Bauerovou. Celá událost, která se odehrávala za přítomnosti rodičů a přítelkyně slečny Bauerové, byla pro Kafku velmi nepříjemná. Ve svých denících ji připodobňoval k zatčení a soudnímu procesu. Celou situaci považoval za své velké osobní selhání. Cítil velkou vinu za trápení, které své snoubence způsobil. Setkání, při kterém rušil zasnoubení, nazývá Kafka ve svých denících „tribunálem“. Kromě viny pociťoval Kafka stud, stud ze selhání, stud z odehrávající se situace. Po skončení setkání mu bylo „jako by ho ten stud měl přežít“.³²

Přímou souvislost *Procesu* s touto událostí dokazuje Max Brod na postavě slečny Bürstnerové, která se objevuje již v první kapitole. Německy se

³⁰ ČERMÁK, Josef. „Zmařená příležitost (K neuskutečněnému českému vydání sebraných spisů Franze Kafky)“ [online]. *iLiteratura.cz*. 10. 7. 2003 [cit. 15. 6. 2019] Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/13789/kafka-zmarena-prilezitost-studie-cast-1>

³¹ KAUTMAN, František. „Osud díla Franze Kafky v českých zemích po roce 1948“. *Soudobé dějiny*. 2003, roč. X, č. 3, s. 404-407.

³² KAFKA, Franz. *Proces*. Vyd. 5. V Praze: Nakladatelství Franze Kafky, 1997, s. 176.

postava jmenuje Fräulein Bürstner. Iniciály této postavy jsou tedy F. B., stejně jako Felice Bauerové. S Kafkovým smyslem pro detail lze těžko předpokládat, že by byla podobnost pouze náhodná. Stejně jako byla slečna Bauerová pro Kafku ideální ženou, je pro Josefa K. slečna Bürstnerová ideální, leč nedosažitelnou.

„V jistém směru zůstala F. i později, po definitivním rozchodu, pro Franze ideální postavou,“³³ píše Brod ve svých vzpomínkách na Kafku a jeho vztahu k Felici.

Souvislost vzniku *Procesu* se zrušením zasnub můžeme objevit i v chybějícím vysvětlení důvodu zatčení. Josef K. je zatčen. Nevíme, čím se provinil, ale bude za to souzen. Ani on sám neví, čím se provinil. Ale stejně se musí obhajovat před soudem, a nakonec je popraven.

Na podobu dalších kapitol *Procesu* měly vliv samozřejmě i jiné okolnosti. V pracovním prostředí Josefa K. můžeme cítit paralelu s Kafkovým pracovním prostředím. Projevuje se to v mechaničnosti soudu a celého systému společnosti. Dalším z vlivů byl Kafkův postoj k náboženství, který se měnil během celého spisovatelova života. *Proces* tento vnitřní souboj a neustálé kladení existenciálních otázek bezpochyby obsahuje.

2.3.2 Výsledná podoba románu

Na rozdíl od *Zámku* a *Ameriky* napsal Kafka u *Procesu* poslední kapitolu. Mohli bychom tedy říct, že byl román dokončen. Ve skutečnosti je však do tohoto tvrzení daleko. Brod měl sice v ruce Kafkův rukopis, který obsahoval kapitoly a jejich názvy, ale chybělo jejich řazení. Musel si vzpomenout, v jakém pořadí mu přítel román předčítal. Též název románu přiřadil Brod, Kafka prý vždy v souvislosti s touto prací mluvil o „Procesu“. Spisovatel sám považoval *Proces* za nedokončené dílo. Před poslední kapitolu chtěl přidat ještě několik fází postupujícího procesu.³⁴ Témata dalších kapitol, které již nestihl dopsat,

³³ BROD, Max. *Franz Kafka: životopis*. Přeložil Josef ČERMÁK, přeložil Vladimír KAFKA. Praha: Odeon, 1966. Život a umění (Odeon), s. 163.

³⁴ EISNER, Pavel. „Doslov: Proces Franze Kafky“. In: KAFKA, Franz. *Proces*. Vyd. 5. V Praze: Nakladatelství Franze Kafky, 1997. ISBN 80-85844-29-x., s. 200.

můžeme vyčíst z fragmentů, které se připojují za oficiální text *Procesu*. Je v nich např. více rozveden motiv náměstka ředitele, matky Josefa K. nebo Elsy.

Proces, jak ho sestavil Max Brod, obsahuje tyto kapitoly: Zatčení – Grubachová – Bürstnerová, První vyšetřování, V prázdné zasedací síni – Student – Kanceláře, Přítelkyně slečny Bürstnerové, Mrskač (tato kapitola byla údajně Kafkou zamýšlena již jako kapitola druhá, následovala by tedy po zatčení Josefa K.), Strýček – Lenka, Advokát – Továrník – Malíř, Obchodník Block – Výpověď advokátovi (tato kapitola nebyla Kafkou dokončena, Brod jí uvádí v nedokončené podobě), Ve velechrámu, Konec.

Na konci jsou zařazeny fragmenty kapitol, které Kafka nikdy nedopsal a neuvedl, kam by se měly do příběhu vřadit. Jsou jimi: K Else, Cesta k matce, Státní zástupce, Dům, Boj s náměstkem ředitele a úryvek rozhovoru Josefa K. se strýčkem.

2.3.3 Postavy

Hlavní postavou *Procesu* je prokurista Josef K., který se nedá charakterizovat jako typický hrdina. Je to spíš, jak píše Grossman ve studii *Kafkova divadelnost?*, antagonist a než protagonist.³⁵ To ovšem neznamená, že by byl Josef K. postavou zápornou. Snaží se situaci, do které se dostává řešit co nejlépe podle vlastního svědomí. U hlavní postavy nás zaujme její jméno. Kafka cíleně používá k pojmenování postavy křestní jméno a z příjmení pouze první písmeno. Příjmení Josefa K. začíná na stejné písmeno jako příjmení Kafkovo. Přesto se nemůžeme při uvažování o hlavní postavě *Procesu* omezit na výklad, že se jedná o Kafkovu zповěď. Nedokončené jméno evokuje všeobecnou platnost. Kafka chce vyvolat dojem, že se podobná situace může stát každému. Pojmenování postavy Josef K. také evokuje odosobnění a anonymitu, jakou můžeme znát např. z novinových článků, kdy má jméno postavy posloužit jenom jako modelový příklad. Tato anonymita je

³⁵ GROSSMAN, Jan, DVORŇÁK, Jan, Zuzana JINDROVÁ a Miloslav KLÍMA, ed. *Texty o divadle*. Praha: Pražská scéna, 1999, s. 203.

vystupňována v románu *Zámek*, kdy se hlavní protagonista jmenuje už pouze K. Z obou postav se stává jakási Kafkova obdoba Everymana.³⁶

Prokurista Josef K. přichází od doby zatčení do styku s různými postavami. Pro Kafkovy postavy je podle Grossmana typické, že „dokazující logiku nelogičnosti a smysl nesmyslnosti“ provokují čtenáře, stejně jako hlavního protagonistu, k odporu a k vedení dialogu. A tuto schopnost vybízet čtenáře k dialogu považuje Grossman za základní předpoklad divadelnosti Kafkových románů. A to takový předpoklad, který přímo vybízí ke zpracování metodami uplatňujícími se na absurdní dramata.³⁷

2.3.4 Motivy a témata

Jedním ze stěžejních témat Kafkova *Procesu* je téma viny. Josef K. je jednoho rána bez udání konkrétního důvodu zatčen. Je s ním zahájen soudní proces a Josef K. se po celou dobu snaží dokázat, že se ničím neprovinil. Nabízí se tedy otázka, zda je Josef K. opravdu vinen? Určitě tím není míněna vina ve smyslu spáchání trestného činu, pro taková podezření neskýtá *Proces* žádné důkazy, právě naopak. Je i přesto tedy možné, že se Josef K. opravdu něčím provinil a jeho odsouzení je oprávněné? Při rozboru Kafkových děl, píše Kautman toto:

„[...] vinou jsou zatíženy všechny hlavní postavy Kafkových děl, a pokud je v nich demonstrováno jejich selhání, je to selhání typicky existenciální, v jehož duchu jsou podle křesťanské tradice všichni lidé přede všemi lidmi vinni. [...]“³⁸

Pocit vnitřní viny Kafku sužoval po celý život, ať už to byla vina, kterou v něm vzbuzoval otec, vina, kterou cítil vůči Felici Bauerové kvůli zrušení zasnub nebo vina z nedostatku aktivního jednání a z neschopnosti k činu. A právě na těchto pocitech je založeno téma viny v románu *Proces*. Josef K. není vinen trestným činem z hlediska lidského zákona. Je vinen tím, jak žije a jak se

³⁶ EISNER, Pavel. „Doslov: Proces Franze Kafky“. In: KAFKA, Franz. *Proces*. Vyd. 5. V Praze: Nakladatelství Franze Kafky, 1997. ISBN 80-85844-29-x., s. 208-209.

³⁷ GROSSMAN, Jan, DVOŘÁK, Jan, Zuzana JINDROVÁ a Miloslav KLÍMA, ed. *Texty o divadle*. Praha: Pražská scéna, 1999, s. 189.

³⁸ KAUTMAN, František. „Franz Kafka redivivus tentokráte na divadelní scéně“. *Svět a divadlo*. 1990, roč. 1, č. 1, s. 67-68.

chová k ostatním. V doslovu *Procesu* popisuje Pavel Eisner téma románu takto:

„Případ prokuristy K., člověka slušného a hodného, ale jen slušného a hodného, je tragédie lenivého srdce uspaného horečnou prací, neprobuzeného k vyšším povinnostem, daným mimo zákon občanský a obchodní, mimo normální zákon trestní. Proto propadne hrdlem zákonu nepsanému. Jeho proviněním je, že žije tak, jak žít nelze: sám o sobě, sám pro sebe.“³⁹

A jeho vina se postupem románu stupňuje. Na začátku stojí člověk, který je z něčeho obviněn. Josef K. se snaží dopátrat příčiny obvinění, nehledá je však v sobě, ale v okolí. Nastupuje cestu, na které podstupuje řadu „zkoušek“, které by ho mohly dovést k poznání. Tyto „zkoušky“ vrcholí v předposlední scéně s vězeňským kaplanem, který chce Josefa K. skrze podobenství dovést k pochopení. Je otázkou, zda kdyby se Josef K. po svém zatčení zachoval v jednotlivých situacích jinak, kdyby došel tohoto pochopení, zda by byl jeho osud jiný. On však k tomuto pochopení až do vykonání rozsudku nedojde.

„Proto v chrámu kněz volá na Josefa K.: ‚Na krok nevidíš!‘ Vina Josefa K. je tedy v jeho ‚slepotě‘, kvůli níž nechápe, že je vinen a čím se provinil,“⁴⁰ píše Kudláčková při svém rozboru *Procesu*.

V Kafkových dílech se často objevují motivy odcizení, vyřazenosti, vlastní méněcennosti. Podobně je tomu i v *Procesu*. Hlavní postava Josefa K. se zatčením ocitá na pokraji společnosti. Stojí proti systému a snaží se do něj proniknout, pochopit ho. Postupně kvůli soudnímu procesu začíná být vyřazován ze všech sfér běžného života. V práci přichází o klienty, ztrácí kontakt se svým okolím. Postupně jako by vznikala větší a větší odstup mezi ním a zbytkem společnosti.

Jedním z dalších motivů *Procesu* je motiv tajemna a snu. *Proces* nám pokládá plno otázek, na které nemůžeme najít odpověď, obsahuje neustále nějaké tajemství, které se my (společně s Josefem K.) snažíme rozluštit. S motivem tajemna souvisí motiv snu. Román probíhá ve dvou rovinách, jedna

³⁹ EISNER, Pavel. „Doslov: Proces Franze Kafky“. In: KAFKA, Franz. *Proces*. Vyd. 5. V Praze: Nakladatelství Franze Kafky, 1997. ISBN 80-85844-29-x., s. 219.

⁴⁰ KUDLÁČKOVÁ, Jana. „Kafka 89“. *Svět a divadlo*. 1990, roč. 1, č. 1, s. 63.

je striktně realistická a druhá snová. Tyto dvě roviny se skrze celý román proplétají. Do naprosto reálné situace najednou zasáhne něco nečekaného, nepochopitelného (např. proměňování prostorů – tam kde byla soudní síň, je najednou byt soudního sluhy). Paradoxem je, že na tyto nečekané okamžiky, reagují postavy kolem Josefa K. s naprostou samozřejmostí. Jediný, kdo je tím překvapován, je Josef K. Neobvyklé situace jsou podávány se samozřejmou věcností, postavy se nad nimi vůbec nepozastavují. Tímto kontrastem vzniká pocit absurda až groteska. Grossman se ve své studii *Kafkova divadelnost?* o této groteskní stránce *Procesu* vyjadřuje takto:

„[...] Kafkovo téma nesouměřitelnosti je provedeno metodou, která je blízká metodě anekdoty. Anekdota je nejčistší, nejintenzivnější a nejvýbojnější způsob demonstrace nesouměřitelnosti. Je také zdrojem ryzí a zcela přirozené absurdity.“⁴¹

Dále Grossman uvádí příklady z *Procesu* a *Zámku*, na kterých tyto anekdotické rysy Kafkových románů dokazuje (např. pobouření Josefa K. nad zatčením, které se postupně proměňuje v podrobení se ve všem, co si hlídači s dozorcem přejí, Josef K. si to však neuvědomuje a odchází z první situace s vítěznou myšlenkou, že na ně vyžrál, protože se jim nepodařilo přinutit ho se vykoupat).⁴²

Dalším tématem *Procesu* je pozice člověka v systému a mimo něj. Jak už bylo řečeno, Josef K. stojí mimo systém. Ostatní postavy *Procesu* systémem přijímají a fungují podle jeho pravidel. Svým přijímáním systému ho též spoluutvářejí.

„Člověk tento svět, tento systém, odmítá, protože mu v nějakých podstatných momentech nevyhovuje, zároveň ale nemůže žít mimo něj. Spravedlnost se tedy nerealizuje útekem z tohoto světa nebo jeho odmítnutím, ale realizuje se v rámci systému, který spoluutváříme a na kterém se podílíme svou prací.“⁴³

⁴¹ GROSSMAN, Jan, DVOŘÁK, Jan, Zuzana JINDROVÁ a Miloslav KLÍMA, ed. *Texty o divadle*. Praha: Pražská scéna, 1999, s. 198-199.

⁴² *Tamtéž*.

⁴³ HOŘÍNEK, Zdeněk. „Kafka 89“. *Svět a divadlo*. 1990, roč. 1, č. 1, s. 63-64.

Následně se nabízí otázka, co je vlastně tento systém? Slovo systém je často chápáno jako něco negativního, proti čemu by se měl člověk vymezit. Na druhou stranu, pokud se podíváme na scénu ve velechrámu, kde říká vězeňský kaplan, že „náleží soudu“, je zřejmé, že musí mluvit o jiném, vyšším soudu. V tomto rozporu se opět objevují dvě roviny *Procesu*. Jedna z nich je ta přízemní, lidská, realistická a druhá je ta, která člověka přesahuje.

Dalším z motivů, který se opakuje v celém *Procesu*, je motiv žen. Josef K. se na své cestě setkává s několika různými ženami a zaujímá k nim rozdílné postoje. Zrcadlí se v tom Kafkův dvojitý postoj k ženám. V postavě slečny Bürstnerové vidíme ženu, která je nedosažitelná a idealizovaná. Naproti tomu postava Lenky a pradelny jsou obrazy těch krátkých milostných setkání, o nichž se Kafka zmiňuje ve svých dopisech a denících. Vztahy, které s ženskými postavami Josek K. navazuje, jsou pouze povrchní, založené na tělesném kontaktu (postava Lenky).

„Jeho poměr k číšnici Else je lidsky nedůstojný, a to nikoliv proto, že Elsa je číšnice, ale proto, že ho k Else neváže nic, co by se dalo nazvat skutečnou láskou,“⁴⁴ píše Eisner.

Další ženská postava v *Procesu*, paní Grubachová, jako by pro Josefa K. plnila zástupnou funkci matky, za kterou však nemá žádnou zodpovědnost. Využije ji, když potřebuje útěchu, ale sám se necítí mít vůči ní jakékoliv povinnosti. Podobně se chová i ke své pravé matce, o které se v románu pouze mluví. Matka je nemocná, Josef K. ji však nenavštěvuje. Je zřejmé z fragmentu Cesta k matce, že chtěl tento motiv Kafka ještě rozpracovat. V tomto fragmentu se Josef K. rozhodne navštívit matku, ve chvíli, kdy už neví, co si počne s procesem a chce od všeho jednoduše utéct.

Dalším výrazným tématem celého *Procesu*, které budí množství otázek, je téma náboženství a víry vůbec. Josef K. se celou dobu chce dostat k nějakému „vyššímu soudci“. Tento soudce může být chápán v jedné rovině opravdu jako vykonavatel soudní činnosti. V předposlední kapitole *Procesu* však čteme podobenství o soudu, které má jasnou náboženskou tematiku. Už

⁴⁴ EISNER, Pavel. „Doslov: Proces Franze Kafky“. In: KAFKA, Franz. *Proces*. Vyd. 5. V Praze: Nakladatelství Franze Kafky, 1997. ISBN 80-85844-29-x., s. 206.

jenom kvůli tomu, že svědectví o soudu podává vězeňský kaplan a podává ho právě prostřednictvím podobenství. Kautman píše:

„Etická stránka, kulminující v morálním rigorismu, je neodmyslitelnou složkou Kafkova díla. Max Brod v ní shledával starozákonní rodovou tradici a vyvozoval odtud striktně religiózní interpretaci Kafkových děl. Mnohoznačnost Kafkova díla ovšem jeho jednoznačně náboženskou interpretaci vylučuje; nevylučuje však obecné etické poselství jako obranu proti prvotním hříchem poznamenané existenciální vině v intersubjektivních vztazích.“⁴⁵

Nemůžeme přesně určit, zda by se měl *Proces* vykládat skrze křesťanskou víru (náznakový obraz Ježíše Krista v poslední scéně), židovskou víru (téma osobní viny, patří k nejdůležitějším židovským otázkám) nebo obecně otázku existenciální. Otázka ve způsobu výkladu, je příznačná pro Kafku jako spisovatele. *Proces* na otázky neodpovídá. *Proces* nám klade otázky, podobné těm otázkám, na které sám Kafka hledal odpověď. Kudláčková v souvislosti s náboženskou otázkou *Procesu* píše toto:

„Příběh Josefa K. je podobenstvím o jedné ze základních situací člověka, v níž je konfrontován s instancí, která ho svým rozměrem přesahuje. [...] v průběhu procesu je předváděno a váženo chování Josefa K., které obsahuje trest jeho života. Smyslem procesu proto není jeho konečné rozluštění, ale spoluprožití.“⁴⁶

⁴⁵ KAUTMAN, František. „Franz Kafka redivivus tentokráte na divadelní scéně“. *Svět a divadlo*. 1990, roč. 1, č. 1, s. 69-70.

⁴⁶ KUDLÁČKOVÁ, Jana. „Kafka 89“. *Svět a divadlo*. 1990, roč. 1, č. 1, s. 63.

2.4 Kafkův Proces na českých jevištích

Proces se od doby svého vzniku dočkal na českých jevištích několika různých zpracování. V posledních letech vznikaly nejen činoherní inscenace, ale i opera (rocková opera *Proces*, rok uvedení: 2016, divadlo RockOpera Praha), dále site specific inscenace v prostorách bývalé káznice v Brně (rok uvedení: 2018, scénář a režie: Pavel Strašák) a v roce 2019 se uskuteční česká premiéra baletu *Proces*, kterou uvede Balet Národního divadla. Já se však v této kapitole zaměřím na dramatizace *Procesu*, které posloužily pro činoherní zpracování.

Při procesu adaptování jakéhokoliv literárního díla na text určený pro divadelní představení, dochází zákonitě k interpretaci původního díla. Autor dramatizace svým výběrem situací, postav, témat aj. vytváří dílo nové, byť závislé na své původní předloze. Ve většině případů autor adaptace inscenaci též režíroval. Proto je v dramatizacích *Procesu* často čitelná režijní představa (např. scénické poznámky u dramatizace *Procesu* od Evalda Schorma popisují, jak by měla vypadat scéna, kostýmy, jaké role by měly být hrány stejnými herci apod.)

Mezi nejznámější uvedení *Procesu* na českých jevištích patří inscenace Jana Grossmana z roku 1966. Grossman Kafkův román sám zdramatizoval a následně zrežíroval v Divadle Na zábradlí. Tato inscenace se proslavila i mezinárodně. Grossman byl posléze pozván, aby svou adaptaci *Procesu* nastudoval v Holandsku.⁴⁷ Jeho dramatizaci s různými úpravami později zpracovala i jeho žačka Lída Engelová v Leningradu (1989) a v Londýně (1993).⁴⁸ V roce 1989 uvedl Kafkův *Proces* brněnský soubor HaDivadlo. Dramatizaci vytvořil Arnošt Goldflam, který inscenaci též režíroval. S touto inscenací se soubor HaDivadlo v roce 1989 zúčastnil přehlídky „Kafka 89“. František Kautman o inscenaci napsal toto:

⁴⁷ CROISET, Hans. „Přítel“. In: BOKOVÁ, Marie a Miloslav KLÍMA, ed. *Jan Grossman: svědectví současníků: sborník příspěvků ze setkání Odkaz Jana Grossmana divadelníkům*. Praha: Divadelní ústav, 1996, s. 46.

⁴⁸ ENGELOVÁ, Lída. „Procesy“. In: BOKOVÁ, Marie a Miloslav KLÍMA, ed. *Jan Grossman: svědectví současníků: sborník příspěvků ze setkání Odkaz Jana Grossmana divadelníkům*. Praha: Divadelní ústav, 1996, s. 64.

„V Goldflamově inscenaci se tak zdánlivě beznadějný boj Josefa K. proti spiknutí všemocného soudu [...] stává bojem za záchranu lidské integrity vůbec: člověk nesmí připustit myšlenku, že je vinen, pokud si viny není vědom. [...] otevřené okno jako symbol známého poselství přece jen poskytuje jakousi naději: je tu někdo, kdo o tragice zavrženého člověka [...] ví a má s ním účast.“⁴⁹

O rok později uvedlo *Proces* Státní divadlo F.X. Šaldy v Liberci, dramaturgie a režie se ujal Pavel Palouš. V roce 1997 vznikla v Městském divadle Zlín inscenace s názvem *Proces (Ó, božský Zlín!)*. Jednalo se o nové zpracování Kafkova *Procesu*, jehož dramaturgiu vytvořil Janoš Krist. Inscenaci režíroval Jan Antonín Pitínský, který se Kafkou na divadle zabýval již dříve (společně s Petrem Osolobě zdramatizoval a zrežíroval Kafkův román *Amerika* a s absolventy činoherního herectví na JAMU zpracoval povídku *Touha stát se indiánem*).

Po roce 2000 se *Proces* dočkal dvou nových činoherních zpracování. Prvním byla adaptace Dušana Davida Pařízka z roku 2007. Hlavní postavu Josefa K. v této inscenaci ztvárnil herec Martin Finger. Jana Horáková k rozboru této inscenace píše:

„Inscenace není založena na rozvíjení situace obvinění nevinného, ale naopak – od samého začátku až do konce jde o osobní konfesi. Je to veřejné doznávání k pocitu viny. [...] Josef K. nepředkládá důkazy o své nevině, ale vydává svědectví. Nehledá svědky své nevin, ale svého doznání. Josef K. je vinen. Ví to i bez důkazů. Hledá důvody toho pocitu, či vědomí viny, které by byly příslibem pochopení.“⁵⁰

V roce 2011 uvedl *Proces* v divadle Komorní scéna Aréna v Ostravě Ivan Rajmont. Jedná se o první uvedení dramaturgie Evalda Schorma, která vznikala již v 80. letech. Rajmont v rozhovoru pro Komorní scénu Arénu k výběru dramaturgie uvedl:

⁴⁹ KAUTMAN, František. „Franz Kafka redivivus tentokrát na divadelní scéně“. *Svět a divadlo*. 1990, roč. 1, č. 1, s. 70.

⁵⁰ HORÁKOVÁ, Jana. „Kafkův *Proces* dnes“. *Disk*. 2008, červen, č. 24, s. 145-147.

„V tom románu je jedna důležitá věta – hned na začátku, když přijdou zatknout pana K. a on jim říká: ‚Já jsem nic neudělal‘, oni odpoví: ‚No právě.‘ A to si myslím, že je iniciační moment pro tu Evaldovu dramaturgii, který sám k tomu říká, že nejde o to, jestli člověk něco udělal, ale že jde o to, že neudělal nic. A to je silný, elektrizující moment a také hnací motor mého usilování.“⁵¹

Kafkův román *Proces* patří mezi nejčastěji dramaturgizovaná Kafkova díla. Román nabízí nespočetné množství výkladů a interpretací. Každý tvůrce (ať už se jedná o autora dramaturgizace nebo režiséra inscenace) vykládal materiál jiným způsobem závislém na kontextu doby, ve které adaptace vznikala i na osobních tématech tvůrce. Grossman ve své studii *Kafkova divadelnost? k adaptování Kafkových děl* dodává toto:

„Dramaturgizace Kafky by neměla být založena na ‚kafkovství‘, které je vlastně jakousi intelektuální nebo citovou nebo dojemovou interpretací Kafkova textu. [...] Interpretace nemůže stát na začátku nebo uvnitř takové práce. Může stát jedině na jejím konci: je důsledkem, který vznikne úplnou realizací textu a nejspíš až jeho předvedením.“⁵²

⁵¹ „Rozhovor s režisérem Procesu Ivanem Rajmontem“ [online]. *divadloarena.cz* 29. 8. 2011 [cit. 15. 6. 2019]. Dostupné z: https://divadloarena.cz/subdom/arena2/divadlo/tiskove-zpravy/zprava?search=jedna_zprava&task=search&id_zpravy=91&id_inscenace=55

⁵² GROSSMAN, Jan, DVORÁK, Jan, ZUZANA JINDROVÁ a MILOSLAV KLÍMA, ed. *Texty o divadle*. Praha: Pražská scéna, 1999, s. 197.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

V této části práce budu popisovat vznik textu, který byl scénicky zpracován v klauzurní inscenaci. Nejprve rozeberu a porovnám dvě dramaturgie Kafkova *Procesu* (dramaturgie Jana Grossmana a Evalda Schorma). Následně popíšu, z jakých částí dramaturgií jsme při tvorbě vlastního textu vycházeli a v čem se naopak naše texty odlišují.

3.1 Dramaturgie Jana Grossmana

Inscenace Jana Grossmana v Divadle Na zábradlí patří k neznámějším adaptacím Kafkova *Procesu*. V roce 1966 vytvořil Grossman dramaturgiu tohoto Kafkova románu a následně ji zrežiroval. Franzem Kafkou se však začal zabývat už dříve. V roce 1964 napsal studii nesoucí název *Kafkova divadelnost?*, ve které se *Procesem* zabývá. Nejedná se o typickou studii, ale o zaznamenání poznámek, které Grossmana napadaly při adaptování *Procesu*. Přesto můžeme studii považovat za velmi přínosnou. Grossman zde své poznatky dává do souvislosti s jinými romány adaptovanými pro divadelní účely. Také se zde snaží na *Proces*, jak sám píše, nahlížet s co největším odstupem, nevstupovat do rozboru románu s interpretační představou, ale se snahou přečíst ho a pochopit bez nánosů výkladů a předchozích rozborů. Vostrý se ke Grossmanově studii vyjádřil takto:

„Grossmanovy články [...] souvisejí s jeho vlastní prací v divadle – vezměme jen studii *Kafkova divadelnost* z roku 1964. Ale když píše o Kafkovi, neuvažuje o své inscenaci, o ‚svém‘ Kafkovi, ale o Kafkovi jako takovém. Jakoby na okraj inscenace vzniká jedna z nejlepších studií o Kafkovi vůbec.“⁵³

Hlavními tématy, jakými se Grossmanova dramaturgie zabývá jsou: člověk v systému, smysl existence člověka, vina každého z nás. Základním předpokladem adaptace je, že „Josef K. je vinen. [...] je vinen tím, že nic nepochopil,“ je vinen tím, že hledá vinu kolem sebe, a ne v sobě samém.⁵⁴ Lída

⁵³ VOSTRÝ, Jaroslav. „Spolupracovník časopisu divadlo“. In: In: BOKOVÁ, Marie a Miloslav KLÍMA, ed. *Jan Grossman: svědectví současníků: sborník příspěvků ze setkání Odkaz Jana Grossmana divadelníkům*. Praha: Divadelní ústav, 1996, s. 39.

⁵⁴ ENGELOVÁ, Lída. „Ještě o Procesech“. In: BOKOVÁ, Marie a Miloslav KLÍMA, ed. *Jan Grossman: inscenace: sborník příspěvků z druhého setkání Odkaz Jana Grossmana divadelníkům*. Praha: Pražská scéna, 1997, s. 18-19.

Engelová, která v Grossmanově *Procesu* ztvárnila paní Grubachovou a současně mu byla asistentkou režie, uvádí, že Grossmanův *Proces* byla inscenace přinářející především mnoho otázek. Mezi tyto otázky patří například:

„[...] – co se vlastně spouští za proces? kdo ho spouští?
– čím je vinen Josef K.? diváci by se v konci měli zeptat sami sebe: co to žijeme za život?
– tak jako Josef K. čekáme na místo aktivní účasti na životě spásu od metafyzické vyšší instance [...]“⁵⁵

Dramatizace je dělena do krátkých epizodních scén. Grossman téměř vždy dodržuje stejné pořadí situací jako v románu, zachovává chronologičnost situací. Jedná se o epizodní situace, které na sebe však navazují a tvoří souvislou linii příběhu. Původní řazení situací Grossman porušuje pouze ve dvou případech. V prvním případě Kafkovu předposlední scénu, která se odehrává ve velechrámu, prohazuje se scénou předcházející (výpověď advokátovi). Poslední scény v Grossmanově dramatizaci jsou řazeny tedy takto: Chrám, Třetí advokát (výpověď), Poprava.

Druhý případ odchýlení od Kafkova řazení scén je oddělení rozhovorů Josefa K. s paní Grubachovou a slečnou Būrstnerovou. Těmito dialogy rámcuje První soud. Rozhovor se slečnou Būrstnerovou je tedy u Grossmana přímá reakce Josefa K. na události, které se odehrály u soudu. Kdežto rozhovor s paní Grubachovou zůstává jako v románu reakcí K. na ranní zatčení.

Strukturálně se dopouští Grossman ještě jedné výraznější odchylky od původního díla. Situacím odehrávajícím se v bance (pracovní prostředí Josefa K.) dává větší prostor než Kafka ve svém románu. Např. tam, kde Kafka píše pouze, že Josef K. odjíždí se svými kolegy do práce, vkládá Grossman krátkou situaci, ve které se K. a jeho spolupracovníci ocitají přímo v bance.

Pracovní prostředí Josefa K. je jednou z dějových linek, na kterou se Grossman soustředí. Z celkových sedmnácti scén se čtyři odehrávají v bance, kde Josef K. pracuje. Většinou se jedná o krátké epizody. Na těchto situacích

⁵⁵ ENGELOVÁ, Lída. „Ještě o Procesech“. In: BOKOVÁ, Marie a Miloslav KLÍMA, ed. *Jan Grossman: inscenace: sborník příspěvků z druhého setkání Odkaz Jana Grossmana divadelníkům*. Praha: Pražská scéna, 1997, s. 18.

můžeme pozorovat, jaký má vztah Josef K. ke svým podřízeným kolegům a jak mu proces postupně zasahuje i do pracovního života. Ve své drammatizaci Grossman zachovává postavy Kullicha, Kaminera a Rabinsteinera (kolegové Josefa K.) a postavu náměstka ředitele (jeho nadřízený). Naproti tomu škrtná postavu Továrníka (klienta Josefa K.), který v románu informuje pana K. o existenci malíře Titorelliho a na jehož postavě se ukazuje, jak hlavní protagonista postupně kvůli svému procesu a vypočítavosti náměstka ředitele přichází o své klienty. Motiv přebírání klientů Grossman zachovává v jiné podobě v krátké situaci mezi Josefem K. a náměstkem ředitele.

„[...]“

K.: Nel Nemám kdy! Že nemám kdy! Že prosím za prominutí, ale nemám kdy! Že prosím ty pány, aby přišli zítra nebo pozítří nebo kdykoliv jindy anebo můžeme tu smlouvu projednat telefonicky, ale teď nemám, chápete, kdy!

(Úředník vycouvá ke dveřím. Tam se objeví náměstek)

NÁMĚSTEK: Ale, ale kolego. Jste přetížen, přepracován, kamaráde, potřebujete si odpočinout. Převezmu to jednání za vás, to je samozřejmé, neděkujte, neděkujte. [...]“

Další motivační linie, na kterou se Grossman ve své drammatizaci soustřeďuje, je vztah Josefa K. k ženám. Z původního Kafkova románu zachovává téměř všechny ženské postavy, kterými jsou: paní Grubachová, slečna Bürstnerová, Pradlena, Dívka, Lenka a Holčičky u malíře Titorelliho. Oproti předloze vynechává Grossman postavu slečny Montagové (přítelkyně slečny Bürstnerové) a postavu Elsy. Další dvě ženy, které jsou v románu zmíněny (matka Josefa K. a jeho sestřenice Erna) zůstávají u Grossmana také pouhou zmínkou.

„ ‚Hledáš přespříliš cizí pomoc,‘ řekl duchovní káravě, ‚a zejména u žen.‘ [...]“
Na to K. odvětil: „Ženy mají velkou moc. Kdybych mohl několik žen, jež znám, pohnout k tomu, aby pro mne pracovaly společně, dojistá bych pronikl.“

Tato citace z Kafkova *Procesu*, kterou Grossman ve své adaptaci použil, vystihuje naprosto přesně funkci ženských postav v jeho drammatizaci. Josef K. se neustále k ženám obrací pro pomoc. U žen, které znal již před zatčením

(paní Grubachová, slečna Bürstnerová), hledá K. podporu, chce od nich slyšet ujištění, že celý proces je omyl. Ženy, které K. potkává během svého procesu (Pradlena, Lenka), chce využít, aby mu s procesem pomohly. Rozdělením scén Josefa K. s paní Grubachovou a se slečnou Bürstnerovou Grossman posiluje výše popsanou funkci ženských postav. Josef K. se tak téměř po každé situaci, každém zvratu setkává s ženskou postavou a vyžaduje od ní pomoc (ať už konkrétní pomoc – např. od Pradleny, aby mu ukázala soudní knihy, nebo pomoc ve smyslu emocionální podpory – např. od paní Grubachové). Tento motiv hledání pomoci se opakuje a stupňuje v celé Grossmanově adaptaci.

Kafkův *Proces* má svůj specifický, odosobněný styl vyprávění příběhu. Při adaptaci tedy zákonitě narážíme na otázku, jakým způsobem a zda vůbec, Kafkův styl zachovat. Z Grossmanových poznámek ve studii *Kafkova divadelnost?* je zřejmé, že tento věcný, pregnantní způsob vyprávění příběhu považuje za jeden z důvodů, proč mají Kafkova díla divadelní potenciál. Proto se Grossman ve své drammatizaci *Procesu* snaží co nejvíce zachovat esenci Kafkova románu a jeho tvorby jako takové. Ponechává dialogy co nejvíce podobné těm, které nalezneme v původním románu. A pokud píše Grossman některé nové, snaží se co nejvíce přiblížit Kafkově stylu.

3.2 Dramatizace Evalda Schorma

Evald Schorm byl Kafkovou tvorbou ovlivněn již v 60. letech, kdy dokončoval svá studia na FAMU. V té době přestával být Franz Kafka jako autor tabuizován a jeho díla se začínala opět vydávat. Roku 1963 se uskutečnila konference k osmdesátému výročí Kafkova narození, která spustila vlnu zájmu o Kafkovu tvorbu, její interpretaci a aktuálnost.⁵⁶ Schormova fascinace Kafkou pak následně pokračovala i v dalších letech. Například Schormův film s názvem *Každý den odvahu* vycházel z Kafkovy tvorby a měl původně začínat úryvkem z Kafkovy povídky *Sup*.⁵⁷ V 80. letech se Schorm rozhodl vytvořit vlastní divadelní adaptaci Kafkova románu *Proces*.

Schorm se ve své dramatizaci zaměřuje především na komický potenciál románu. Volí situace, které někdy sice neposouvají děj, zato však obsahují humornou složku. Tuto složku Schorm zdůrazňuje, občas i na úkor existenciální roviny díla. Schorm tím v celé adaptaci akcentuje téma všednosti každodenního života a jeho absurditu. Komické situace vytváří především pomocí nelogického jednání postav a absurdních dialogů. Zdůraznění, že se má jednat o humorné situace, podporuje Schorm i scénickými poznámkami, ve kterých často nabádá ke komickému herectví nebo anekdotickému vyznění.

„Továrník (*půl komicky, půl vážně*): Musím si postěžovat, že u pana prokuristy jsem se setkal s malou ochotou k tomuto obchodu.

(*a ukazuje komicky na Josefa K.*)

[...]

(*Náměstek ředitele si stále bolestivě přidržuje ruku k čelu a Josef K. si toho nevšimá. Strýček už vůbec ne. Ten jen zoufá sám pro sebe. - Čili, komická situace.*)

[...]

Josef K. (*s komickou nadsázkou*): Posílají pro mne staré, podřadné herce. (*s úsměvem*) Hledí mne vyřídít lacino. (*a stále s úsměvem*) Vy jste určeni pro mne?“

⁵⁶ DRÁPALA, Milan. „Dvakrát k liblické konferenci o Franzi Kafkovi“. *Soudobé dějiny*. 2003, roč. X, č. 3, s. 401.

⁵⁷ BERNARD, Jan. *Evald Schorm a jeho filmy: odvahu pro všední den*. Praha: PRIMUS, s. 32.

Dalším tématem, na které se Schorm zaměřuje, je vina či nevina Josefa K. Na rozdíl od Grossmana nevychází Schorm z předpokladu, že Josef K. je vinen. Spíše pokládá otázku, zda tomu tak opravdu je, a pokud ano, tak se ptá, co je jeho vinou. V obou případech (u Grossmana i Schorma) se nejedná o vinu ve smyslu trestné činnosti, ale o vinu existenciální. Grossman říká, že Josef K. je vinen tím, jak promrhává svůj život. Schorm se naproti tomu ptá, zda žije Josef K. dobrý život a co dělá pro ostatní. Proto staví Josefa K. do situací, ve kterých by měl učinit něco pro jiného člověka. Josef K. projde v těchto situacích rozhodováním, ale ve většině případů nic neučiní. Příkladem může být scéna s Mrskačem. Josef K. se z počátku pokusí přesvědčit Mrskače, aby nechal Hlídače bez trestu odejít. Situaci přerušují sluhové z banky a motivace Josefa K. zachránit Hlídače se proměňuje v motivaci zachránit si své postavení v bance. Schorm vyznění celé scény ještě podpoří promluvou Josefa K., ze které je zřejmé, že zasáhnout sice chtěl, ale neučinil tak.

„Josef K. (*když sluhové odejdou k publiku*): Trápí mě, že se mi nepodařilo zabránit tomu mrskání.- A kdyby ještě nebyl ten František tak křičel, snad jsem toho mrskače přemluvil. – [...]

(*Do místnosti vejdou opět oba sluhové a s úžasem se dívají na počínání Josefa K.*)

Josef K. (*zahlédne je později a zavelí*): Vyklidte konečně tu komoru na haraburdí. Vždyť nás ta špína zavalí.“

Tato otázka, zda se Josef K. provinil a čím, je pro Schorma při adaptaci *Procesu* jednou z nejdůležitějších. Právě tato otázka pro něj činí Kafkův *Proces* tak aktuální. V úvodu své drammatizace píše Schorm toto:

„Hrdina, obviněný, ať už vinen nebo nevinen, se stále sám brání, a tuto obranu prohrává. Říkám hrdina vinen nebo nevinen – vinen čím – jistě ne zlými skutky nebo zločinností, ale jaká je jeho dobrota, co dobrého dělá pro život? A to může i nemusí být otázka, která se týká nás všech.“

Z adaptace Evalda Schorma je zřejmé, že měl jasnou představu, jak by jeho drammatizace měla být inscenována. Celý text je doplněn velmi podrobnými scénickými poznámkami. Hned v úvodu je zařazeno Schormovo vysvětlení, co v drammatizaci chce akcentovat a jaká jsou pro něj témata *Procesu*. Dále následují popisy scény, hereckých akcí i hereckých prostředků. Určitá režijní

koncepce je čitelná i v seznamu postav. Schorm rozepisuje, jaké role by měli být hrány stejným hercem (např. role Dozorce, Mrškače, Továrníka, Blocka a další), na konci seznamu rolí přidává postavy Starce a Stařeny, které by se měly pohybovat v druhém plánu. Z celého textu můžeme tedy usuzovat, že byl psán s jasným interpretačním záměrem. Ivan Rajmont, který jako první Schormovu dramaturgii uvedl, dodává:

„Z té dramaturgie je jasné, že si ji Evald vytvořil pro sebe. Má tedy na jedné straně stopy Evaldovy geniality a na druhé straně je v ní spousta momentů, jejichž vysvětlení znal jenom on, a kdyby si ji sám inscenoval, tak by je zřejmě nějak dotáhl. Já jsem se mohl některých místech jen dohadovat, co tím asi Evald myslel.“⁵⁸

Schormova dramaturgie se skládá ze čtrnácti situací. S jejich řazením nakládal Schorm mnohem volněji než Grossman. Příběh otevírá stejně jako v románu situacemi zatčení Josefa K. a rozmluvou s paní Grubachovou. Pak už však Schorm Kafkovu strukturu porušuje. Téměř na začátek posouvá situaci s Mrškačem, následuje dialog pana K. se slečnou Bürstnerovou a až pak situace Prvního vyšetřování. Dál vkládá Schorm situaci složenou z několika nedokončených fragmentů, které jsou přiloženy na konci Kafkova románu. Celou scénu situuje do hospody, kde se všechny postavy setkávají. Začíná fragmentem K Else, pokračuje scénou s obhájcem Hastererem, jehož postava se objevuje u Kafky ve fragmentu Státní zástupce, poté pokračuje úryvkem z Cesty k matce, který spojuje s fragmentem Boj s náměstkem ředitele a končí epizodkou s názvem Káva s Kullichem.

V druhé polovině již řazení situací zachovává Schorm víceméně podobné jako v románu. K další výrazné změně dochází až v závěru celého textu. Poslední situace u Schorma jsou tyto: Advokát (výpověď), Velechrám, Narozeniny, Lom (poprava Josefa K.) Na rozdíl od Grossmana zde Schorm zachoval řazení situací stejné jako je tomu u Kafky. Přidává však scénu Narozeniny. Tam, kde je u Kafky pouze věta „V předvečer jeho jedenatřicátých

⁵⁸ „Rozhovor s režisérem Procesu Ivanem Rajmontem“ [online]. *divadloarena.cz* 29. 8. 2011 [cit. 15. 6. 2019]. Dostupné z: https://divadloarena.cz/subdom/arena2/divadlo/tiskove-zpravy/zprava?search=jedna_zprava&task=search&id_zpravy=91&id_inscenace=55

narozenin bylo to k deváté hodině večerní [...]“⁵⁹, píše Schorm celou situaci oslavy narozenin Josefa K., ze které je K. vyrušen a odveden dvěma muži do lomu na popravu. Tato situace má Josefa K. před smrtí vrátit alespoň na chvíli do jeho původního života, že kterého je nakonec odveden pryč.

Protože Schorm nedodrží chronologičnost situací, působí tak jeho dramaturgie mnohem roztříštěněji než Grossmanova. Tato roztříštěnost podporuje nelogičnost a snovost celého příběhu. Tuto snovost rozebírá Grossman ve své studii:

„Mluvívá se o ‚snové atmosféře‘ Kafkových próz. [...] Sny [...] pracují naopak s reálnými postavami, ději, objekty a předvádějí je se smyslem pro ostrou a precizní kresbu. Přízračnost snu vzniká tím, že tyto ‚věčné‘ postavy a děje a objekty prodělávají velmi nevěčné a nepochopitelné proměny a zvraty a navazují nepochopitelné a neopodstatněné vztahy.“⁶⁰

Dalším výrazným prvkem je u Schormovy adaptace její monologičnost. Schorm velmi často vkládá do situací promluvy postav k publiku. Nejčastěji se jedná o promluvy Josefa K., který tak zveřejňuje vlastní myšlenky nebo se snaží dobrat správného rozhodnutí. V některých případech jsou promluvy uvozeny scénickou poznámkou „jde k publiku a vysvětluje“. Tyto repliky působí jakoby Josef K. vystoupil z příběhu a komentoval např. která postava vešla na jeviště. Monologičnost, která je v Schormově dramaturgii využívána, podporuje určité zcizení celého příběhu. Toto zcizení je v původním románu vyvoláno neúčastným vypravěčem, který s precizní podrobností popisuje události. Schormův Josef K. se překračováním čtvrté stěny stává nejen účastníkem příběhu, ale současně i jeho částečným pozorovatelem.

⁵⁹ KAFKA, Franz. *Proces*. Vyd. 5. V Praze: Nakladatelství Franze Kafky, 1997, s. 172.

⁶⁰ GROSSMAN, Jan, DVORÁK, Jan, Zuzana JINDROVÁ a Miloslav KLÍMA, ed. *Texty o divadle*. Praha: Pražská scéna, 1999, s. 194.

3.3 Vznik konečného textu pro klauzurní účely

V této části práce se budu věnovat vzniku textu, který byl použit pro klauzurní inscenaci. Při tvorbě tohoto textu jsme, kromě původního Kafkova románu, vycházeli především z dramatisace Jana Grossmana a Evalda Schorma.

Po přečtení románu *Proces* jsme si nejprve stanovili témata a dějové linie, jaké bychom chtěli v naší klauzurní práci akcentovat. Těmto představám nejvíce odpovídala Grossmanova dramatisace *Procesu*. Rozhodli jsme se, že budeme vycházet především z ní. Grossmanova dramatisace nám vyhovovala nejen po stránce tematické, ale i po stránce formální. Většina dialogů, které volí je totožná s dialogy z románu. Celá dramatisace je tak velmi blízká Kafkově poetice. Grossmanovy dialogy jsou trefné a úderné a jeho situace mají silný dramatický náboj.

Tématy, na která jsme se v naší klauzurní inscenaci chtěli soustředit, jsou vina, člověk v systému a téma lidské existence. Při přípravě textu jsme se soustředili na tři dějové linie, ve kterých nám přišla zmíněná témata nejvíce akcentována. Výchozí situací pro nás bylo zatčení Josefa K. a zahájení jeho procesu. První dějová linie, na kterou jsme se soustředili, byl proces Josefa K. a situace, do jakých ho proces uvrhne. Pro dostatečné vykreslení postavy Josefa K. a vlivu procesu na jeho běžný život, jsme se v další řadě soustředili na pracovní prostředí Josefa K. Poslední ze stěžejních linií byl pro nás vztah Josefa K. k ženám. Snažili jsme se proto zachovat co nejvíce situací, kdy Josef K. přichází s ženami do styku.

Ve struktuře našeho textu jsme se ve většině případů vrátili k takovému řazení kapitol, jaké má Kafka ve svém románu. Chtěli jsme zachovat motiv cesty Josefa K., proto nám přišlo důležité jeho příběh netříštit a zachovat dějovou posloupnost. Pokud jsme se rozhodli k umístění nějaké situace jinak, než jak tomu je v románu, bylo to kvůli zachování postupné gradaci celého příběhu. Stávalo se tomu nejčastěji u situací, kde byla předběžná režijní koncepce odlišná od Kafkova popisu situace. Též jsme na některých místech využily fragmenty kapitol *Procesu* pro posílení zvolených motivů.

Zásadním rozdílem proti Grossmanově nebo Schormově dramatinaci je přidání rámce. Použili jsme počáteční a konečné věty z *Procesu*. Naše inscenace tak začíná a končí monologem Josefa K., který je psán ve třetí osobě. Rámec nám pomohl vytvořit vypravěčský odstup, který je pro Kafkův román charakteristický. Josef K. tak na začátku uvádí diváky do děje a pak teprve vstupuje do příběhu. Na konci z příběhu opět vystupuje a zpravuje diváky z pozice pozorovatele o své vlastní popravě. Konečné vyznění románu na nás při čtení velmi silně zapůsobilo. Přišlo nám, že převedení posledního obrazu do situace s dialogy by konečnou scénou ochudilo o některé roviny. Proto jsme zvolili tento rámec vytvořený z monologů Josefa K.

Po úvodní scéně Zatčení jsme rovnou navázali scénou První vyšetřování. V Kafkově románu i obou dramatinacích následoval na tomto místě výslech Josefa K. před dozorcem. Jelikož nám tento dialog přišel jako zdvojení motivu, který se objevuje i ve scéně Prvního vyšetřování, vyškrtli jsme pro účely klauzurní práce celou postavu dozorce. Pro zachování dramatické motivu zatčení jsme na toto místo vložili scénou První vyšetřování. Vedla nás k tomu i struktura monologu Josefa K. před soudem. S tímto řazením působí tento monolog nejen jako rozhořčená reakce na události u výslechu, ale i jako reakce na celé zatčení.

Pokračovali jsme situacemi s paní Grubachovou a slečnou Bürstnerovou. Tyto dva rozhovory od sebe neoddělujeme, jak činí Grossman i Schorm, ale zachováváme jejich návaznost, jak je tomu v románu. Oproti oběma dramatinacím je v našem textu postava paní Grubachové výrazně zredukována. Rozhovor se slečnou Bürstnerovou je situačně umístěn jako reakce Josefa K. na zatčení a předvedení před soud. Následně jsme pokračovali stejnými situacemi jako román: Druhé vyšetřování, které se nekoná (V prázdné zasedací síni – Student – Kanceláře).

V tomto místě pokračuje román kapitolou s názvem Přítelkyně slečny Bürstnerové. My jsme se však rozhodli tuto postavu celou vyškrtnout. Místo ní jsme stejně jako Schorm vytvořili situaci mezi Josefem K. a Elsou. Tato situace je v románu zařazena do nedodělaných fragmentů, o Else se v jiných kapitolách sice mluví, ale nikdy není fyzicky přítomna. Jelikož však pro nás byla

Elsa (společně se slečnou Bürstnerovou) jedna z nejdůležitějších žen v životě Josefa K., rozhodli jsme se její postavu v inscenaci zachovat. Na situaci s Elsou se vztah Josefa K. k ženám ukazuje mnohem výrazněji než v rozhovoru se slečnou Montagovou (přítečkou slečny Bürstnerové). Stejně jako Schorm jsme na konec této situace zařadili monolog Josefa K. o matce. Jedná se o další z fragmentů románu *Proces*. Tento monolog jsme se rozhodli do textu zařadit, protože opět posiluje motiv žen v celém díle.

Ve většině případů jsme se snažili vyhnout monologičnosti, jaká je v Schormově adaptaci. Vzhledem ke zvolenému rámci, jsme nechtěli, aby postava Josefa K. v dalších částech inscenace ze svého příběhu vystupovala. Náš Josef K. neměl mít příležitost se pozastavit a „srovnat si myšlenky“. Proto jsme se jeho promluvám do publika spíše vyhýbali. Zachovali jsme je pouze v několika případech, většinou jako krátká impulzivní zhodnocení situace nebo (jako je tomu u monologu o matce) k posílení některých zvolených motivů.

Motiv rodiny Josefa K. jsme v celém díle poměrně zredukovali. Přesto jsme však v následující situaci zachovali postavu strýce. Ten však není důležitý proto, že poukazuje na rodinné vazby Josefa K., ale proto, že je jednou z dalších postav, která nutí Josefa K. proces aktivně řešit (strýc přivádí Josefa K. k advokátovi Huldovi). Po situaci u advokáta jsme zařadili scénu Mrskač. Tento obraz jsme se cíleně rozhodli posunout mnohem dál, než jak je tomu u všech ostatních předloh, z kterých jsme vycházeli. Chtěli jsme podpořit postupnou gradaci absurdních situací, které se kolem Josefa K. dějí. Umístit Mrskače do první poloviny inscenace nám přišlo nevýhodné, protože se jedná o velmi vyhocenou situaci. V začátku textu nám přišla takto napjatá situace neúměrná. Chtěli jsme, aby napětí kolem Josefa K. postupně stoupalo.

V následující situaci jsme opět vycházeli z Schormovy dramaturgie. Ten na rozdíl od Grossmana zachovává postavu Továrníka, na niž ukazuje, jak Náměstek ředitele převezme Josefovi K. klienta. V našem textu jsme chtěli zachovat dopad procesu na běžný život Josefa K. Proto jsme se rozhodli tento motiv ztrácení klientů zachovat. Továrník je též postavou, která nabízí Josefovi K. další východisko v procesu – posílá ho za malířem Titorellim.

V našem textu jsme vrátili řazení posledních scén do stejného pořadí, jako je tomu v románu: Výpověď advokátovi, Chrám, Narozeniny (smrt Josefa K.) Bylo pro nás důležité, aby scéna v chrámu byla poslední scénou před smrtí Josefa K. Tato situace měla být poslední možnost pro hlavního protagonistu, aby pochopil, v čem spočívá jeho vina. Josef K. si prošel nespočtem situací, ve kterých se snažil svůj proces vyřešit. V této scéně má Josef K. poprvé možnost vyprostit se z absurdního víru, který s ním smýkal od počátku hry. Má konečně možnost zastavit se a zamyslet nad celým procesem z jiného hlediska. I z toho důvodu jsme v situaci zachovali dlouhé podobenství o dveřníkoví. Josef K. však ani při této poslední možnosti neprozře.

Poslední kapitola v románu Franze Kafky začíná příchodem dvou pánů do bytu Josefa K. v předvečer jeho jedenatřicátých narozenin. V Grossmanově adaptaci čekají na K. dva hlídači na ulici, poté co odejde od advokáta. Evald Schorm píše na konci dvě situace (Narozeniny a Lom). V první situaci oslavuje Josef K. s paní Grubachovou své narozeniny. Tu přeruší příchod dvou mužů, kteří odvedou Josefa K. do lomu a zde ho usmrtí. V našem konci se Josef K. po návštěvě chrámu pokusí vrátit do svého starého života. Uspořádá velkou oslavu narozenin, ze které je vytržen hlídači. Ti ho odvádějí na smrt. V tu chvíli Josef K. ze svého příběhu vystupuje a začne divákům popisovat, jakým způsobem jeho poprava proběhla. Na závěr pronáší poslední slova románu. „Jako pes“, říká a odchází na smrt. Slovy „jako pes“ hodnotí nejen způsob, jakým právě umírá, ale i celý svůj život a jak ho žil. Josef K. tak na konci našeho příběhu prozřel, v poslední chvíli pochopil, za co byl souzen a odsouzen. Zůstává tak ve vzduchu viset otázka, zbyla pro Josefa K. ještě nějaká naděje?

4 ZÁVĚR

V této bakalářské práci jsem se věnovala Kafkově *Procesu* a jeho inscenačním možnostem. Toto téma jsem zvolila na základě zkušenosti s převáděním *Procesu* do jevištní podoby. Při tvorbě textu, který byl určen pro klauzurní inscenaci, jsem narazila na několik odlišných interpretací a zpracování tohoto románu. Rozhodla jsem se tedy této otázce více věnovat.

Teprve po hlubším prozkoumání Kafkova osobního života, jeho deníkových záznamů a korespondence, jsem pochopila, jak velice je jeho tvorba spjata se spisovatelovými životními událostmi. Kafka nesporně patří k těm autorům, u kterých je při interpretování oddělování osobního života od tvorby spíš na škodu.

Nejlepší způsob, jak si ověřit, zda je nějaké dílo vhodné pro uvádění na divadle, je podívat se na jeho inscenační tradici. *Proces* a Kafkova díla obecně byla u nás vždy poměrně hojně adaptována. Z inscenační tradice vyplývá, že si každá doba a každý tvůrce dokázal v Kafkovi najít své vlastní téma. Tato nadčasovost a mnohovrstevnatost činí spisovatelova díla aktuální v jakékoliv době. Franz Kafka naprosto oprávněně fascinoval divadelníky různých generací a myslím si, že je bude fascinovat i nadále.

5 Seznam použité literatury

- 1) BERNARD, Jan. *Evald Schorm a jeho filmy: odvahu pro všední den*. Praha: Primus, 1994. ISBN 80-85625-27-X.
- 2) BROD, Max. *Franz Kafka: životopis*. Přeložil Josef ČERMÁK, přeložil Vladimír KAFKA. Praha: Odeon, 1966. Život a umění (Odeon).
- 3) CROISET, Hans. „Přítel“. In: BOKOVÁ, Marie a Miloslav KLÍMA, ed. *Jan Grossman: svědectví současníků: sborník příspěvků ze setkání Odkaz Jana Grossmana divadelníkům*. Praha: Divadelní ústav, 1996, s. 44-49.
- 4) ČERMÁK, Josef. „Zmařená příležitost (K neuskutečněnému českému vydání sebraných spisů Franze Kafky)“ [online]. *iLiteratura.cz*. 10. 7. 2003 [cit. 15. 6. 2019] Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/13789/kafka-zmarena-prilezitost-studie-cast-1>
- 5) DRÁPALA, Milan. „Dvakrát k liblické konferenci o Franzi Kafkovi“. *Soudobé dějiny*. 2003, roč. X, č. 3, s. 401-403.
- 6) EISNER, Pavel. „Doslov: Proces Franze Kafky“. In: KAFKA, Franz. *Proces*. Vyd. 5. V Praze: Nakladatelství Franze Kafky, 1997. ISBN 80-85844-29-x, s. 200-220.
- 7) ENGELOVÁ, Lída. „Procesy“. In: BOKOVÁ, Marie a Miloslav KLÍMA, ed. *Jan Grossman: svědectví současníků: sborník příspěvků ze setkání Odkaz Jana Grossmana divadelníkům*. Praha: Divadelní ústav, 1996, s. 63-69.
- 8) ENGELOVÁ, Lída. „Ještě o Procesech“. In: BOKOVÁ, Marie a Miloslav KLÍMA, ed. *Jan Grossman: inscenace: sborník příspěvků z druhého setkání Odkaz Jana Grossmana divadelníkům*. Praha: Pražská scéna, 1997, s. 18-19.
- 9) GROSSMAN, Jan, DVOŘÁK, Jan, Zuzana JINDROVÁ a Miloslav KLÍMA, ed. *Texty o divadle*. Praha: Pražská scéna, 1999. ISBN 80-86102-09-2.
- 10) HORÁKOVÁ, Jana. „Kafkův Proces dnes“. *Disk*. 2008, červen, č. 24, s. 145-152.
- 11) HOŘÍNEK, Zdeněk. „Kafka 89“. *Svět a divadlo*. 1990, roč. 1, č. 1, s. 63-64.

- 12) KAFKA, Franz. *Proces*. Vyd. 5. V Praze: Nakladatelství Franze Kafky, 1997. ISBN 80-85844-29-x.
- 13) KAUTMAN, František. „Franz Kafka redivivus tentokráte na divadelní scéně“. *Svět a divadlo*. 1990, roč. 1, č. 1, s. 65-72.
- 14) KAUTMAN, František. „Osud díla Franze Kafky v českých zemích po roce 1948“. *Soudobé dějiny*. 2003, roč. X, č. 3, s. 404-415.
- 15) KUDLÁČKOVÁ, Jana. „Kafka 89“. *Svět a divadlo*. 1990, roč. 1, č. 1, s. 62-63.
- 16) PYTLÍK, Radko. *Pražská mozaika Franze Kafky*. Praha: Pražská imaginace, 1993. ISBN 80-7110-111-7.
- 17) „Rozhovor s režisérem Procesu Ivanem Rajmontem“ [online]. *divadloarena.cz* 29. 8. 2011 [cit. 15. 6. 2019]. Dostupné z: https://divadloarena.cz/subdom/arena2/divadlo/tiskove-zpravy/zprava?search=jedna_zprava&task=search&id_zpravy=91&id_inscenace=55
- 18) VOSTRÝ, Jaroslav. „Spolupracovník časopisu divadlo“. In: In: BOKOVÁ, Marie a Miloslav KLÍMA, ed. *Jan Grossman: svědectví současníků: sborník příspěvků ze setkání Odkaz Jana Grossmana divadelníkům*. Praha: Divadelní ústav, 1996, s. 35-39.
- 19) ZIMMERMANN, Hans Dieter. *Jak porozumět Kafkovi*. Přeložil Josef ČERMÁK. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2009. ISBN 978-80-86911-19-9.

6 Výsledný text, který byl použit pro klauzurní inscenaci

PROCES

Grossman – Schorm - Kafka

Režie: Vít Malota

Dramaturgie: Kateřina Studená

Scénografie a kostým: Zuzana Štěpančíková

Proces

scénosled

1. **Záhadní** (Josef K., 1. a 2. Hlídač, Grubachová)
2. **První vyšetřování** (Josef K., Mladá žena, Soudce, Student Bertold, přihlížející)
3. **Slečna Bürstnerová** (Grubachová, Josef K., Bürstnerová)
4. **Druhé vyšetřování, které se nekoná** (Josef K., Mladá žena, Student Bertold, Soudní sluha, Obžalovaný pán, Mladá dívka, Informátor, obžalování)
5. **Elsa** (Josef K., Elsa)
6. **Advokát a Lenka** (Josef K., Strýc, Advokát, Lenka)
7. **Mrskač** (Josef K., 1. a 2. Hlídač, Mrskač)
8. **Továrník** (Josef K., Továrník, Náměstek)
9. **Malíř Titorelli** (Josef K., Malíř, hrbaté holky)
10. **Advokát – výpověď** (Josef K., Block, Lenka, Advokát)
11. **Chrám** (Josef K., Kněz)
12. **Narozeniny** (Josef K., 1. a 2. Hlídač, hosté)

Proces

Osoby a obsazení

Josef K. – Samuel Toman

1. Hlídač František, Obžalovaný pán, Strýc, Továrník, Block

– Petr Kult

2. Hlídač Vilda, Soudní sluha – Filip Jáša

Soudce – Stavros Pozidis

Paní Grubachová, Holčička – Matylda Königová

Slečna Bürstnerová, Elsa – Barbora Křupková

Mladá žena, Holčička – Martina Jindrová

Student Bertold, Informátor, Advokát, Titorelli – Tomáš

Weisser

Mladá dívka, Holčička – Renáta Matějíčková

Lenka, Holčička – Anežka Šťastná

Náměstek ředitele, Mrskač – Petr Urban

Kněz – Jakub Svojanovský

Několik slov úvodem (Evald Schorm):

Kafkův Proces je velký umělecký obraz, ostatně jako každé umělecké dílo. Na úplné objasnění a vyluštění tohoto uměleckého obrazu si po věky nikdo nemůže dělat nárok. Proto ho bude každá generace a každý tvůrce vidět po svém a v každé době bude řada lidí, kteří ho současně budou vidět jinak. Tomu není žádná pomoc. Jde o to, abychom se sami uměli inspirovat a dokázali inspirovat druhé. My chceme akcentovat všednost nebo každodenní běh života a hlavně humor tohoto běhu života, pokud to bude možné a pokud to budeme umět.

Hrdina, obviněný, ať už vinen nebo nevinen, se stále sám brání, a tuto obranu prohrává. Říkám hrdina vinen nebo nevinen – vinen čím – jistě ne zlými skutky nebo zločinností, ale jaká je jeho dobrota, co dobrého dělá pro život? A to může i nemusí být otázka, která se týká nás všech. Nehledejme proto problémy ideologické, ale umělecké, a k tomu umění vlastně je. A neměli bychom také zapomínat, že součástí života je sen. Jedna formální stránka románu upoutává pozornost. Je to monologičnost hrdiny. Tuto monologičnost se snažíme také využít

1/ ZATČENÍ

Pokoj

Josef K. (*publiku*) Patrně učinil někdo na Josefa K. křivé udání, neboť aniž se dopustil něčeho zlého, byl jednou ráno zatčen.

(Přichází Hlídač)

Josef K. Kdo jste?

1. Hlídač Vy jste zvonil?

Josef K. Ať mi Anna přinese snídani, půl osmé, za hodinu musím být v kanceláři.

1. Hlídač Chce, aby mu Anna...

2. Hlídač Vyloučeno.

Josef K. To jsou mi noviny. Jsem zvědav, jak mi paní bytná vysvětlí toto vyrušování.

2. Hlídač Nechcete raději zůstat tady?

Josef K. Nechci, a nechci s vámi mluvit, dokud se mi nepředstavíte.

1. Hlídač Mysleli jsme to dobře.

2. Hlídač Zas jeden, který dělá zbytečné potíže.

Josef K. Jak je libo, pánové. Vyřídím si to jinak a jinde.

2. Hlídač Nikam nepůjdete. Jste zatčen.

Josef K. Podívejme. Zatčen! Ale proč, prosím?

2. Hlídač To není naše věc, abychom vám to vysvětlovali. Překračuji svou pravomoc, pane, už tím, že s vámi přátelsky rozmlouvám. Tady František, ten se k vám rovněž choval vlídněji, než dovolují naše předpisy.

1. Hlídač Řízení je zahájeno, ostatní se dozvíte v pravý čas.

2. Hlídač Máte štěstí, že jste dostal za hlídače právě nás dva.

1. Hlídač Teď budete nosit horší košile, ale tyhle, když dovolíte, vám schováme s ostatním prádlem, a jestli vaše věc dopadne dobře, všechno dostanete v pořádku zpátky.

2. Hlídač U nás budou vaše věci uloženy bezpečněji než ve skladišti, ve skladišti dochází často k zpronevěřám.

1. Hlídač A dneska trvají procesy dlouho. Skladiště by vám sice vyplatilo, co za svršky strží, ale to je pakatel –

2. Hlídač Protože při prodeji nerozhoduje výše nabídky, ale výše úplatku.

1. Hlídač O tom bychom vám mohli vypravovat, pane.

Josef K. Já rozumím žertu, pánové. Tohle je však i na mne trochu moc. Ale prosím, jak je libo. (*jde do skříně hledat doklady*)

2. Hlídač Zdá se, že má rozum.

(klepání, vejde Grubachová se snídani, dozorcí berou snídani)

- Josef K. Jen pojd'te dál, paní Grubachová. (*Grubachová s omluvami zmizí*) Proč nešla dál?
1. Hlídač Nesmí. Jste přece zatčen.
- Josef K. Co je to za nesmysl? Zatčen, a takovým způsobem!
2. Hlídač Zas už začínáte? Copak jste neslyšel, nemůžeme vám odpovídat.
- Josef K. Budete muset! Tady jsou moje osobní doklady, a vy mi ukažte svoje a především zatykač.
2. Hlídač Panebože. To musíte jako naschvál dráždit zrovna nás, lidi, kteří jsou vám ze všech bližních teď nejbližší?
1. Hlídač Svatá pravda, pane. (*Jí donesenou snídani*)
- Josef K. Trvám na své žádosti. Zde jsou mé doklady.
2. Hlídač A co je nám po nich? Jste vážně horší než malé dítě. Co vlastně chcete? Skoncovat svůj obrovský proces tím, že se s námi, hlídači, bavíte o dokladech a o zatykači? Jsme obyčejní zřízenci, v takových lejtrech se ani nevyznáme. Víc nejsme a nemůžeme udělat.
1. Hlídač Náš úřad, pokud ho znám, nehledá přece vinu v obyvatelstvu, ale je, jak se praví v zákoně, vinou přitahován. A pak posílá nás, hlídače. Takový je zákon.
- Josef K. Takový zákon neznám.
1. Hlídač Slyšíš ho, Vildo, přiznává, že nezná zákon, a zároveň tvrdí, že je nevinný.
2. Hlídač Mluv s ním, když nemá z ničeho pojem.
- Josef K. Doved'te mne okamžitě k svému představenému!
2. Hlídač Můžu-li vám radit, chovejte se klidně a vyčkejte, jak o vás bude usneseno. Nerozptylujte se zbytečnými myšlenkami, seberte se, budou se na vás klást velké nároky.
1. Hlídač Radíme vám dobře, pane, ačkoli jste se k nám nechoval, jak by zasluhovala naše ochota. Přesto vám rádi skočíme naproti do kavárny pro nějakou maličkost k snídani, jestliže máte peníze.
- Hlas soudce (*z vedlejšího pokoje*) Josef K.!
- Josef K. Konečně!
1. Hlídač Mějte rozum! Sako!

2/ PRVNÍ VYŠETŘOVÁNÍ

Pokoj, Soud

- Josef K. Promiňte, hledám -
- Mladá žena Prosím, račte -
- Josef K. Jde patrně o nedorozumění.
- Mladá žena Ano, prosím, jen račte dovnitř. Hned za vámi zavřu, po vás už tam nikdo není.

(*nástup soudu*)

Soudce Přišel jste pozdě.

Josef K. Pozdě, ale přece. Tady mě máte. (*potlesk vpravo*)

Soudce Josef K. Malíř pokojů?

Josef K. Nikoliv. První prokurista známé banky. (*Vpravo smích, K. se přidá*) Vaše otázka, pane vyšetřující soudce, respektive vaše konstatování „malíř pokojů“ – je sama o sobě výmluvným svěděním o charakteru celého řízení, jak je proti mně vedeno. (*pauza*) To jsou mé spisy? Tak se do nich podívejte – (*pauza*)

Můj případ je ojedinělý a pokud se mne týče, klidně bych jej pominul a založil ad acta. Avšak nejde o mou osobu. Jde o všeobecný postup, který se uplatňuje i proti jiným lidem, stejně nevinným a daleko bezmocnějším, než jsem já anebo zcela bezmocným. A za ty já zde stojím, a mluvím jejich jménem.

(*Ojedinělý potlesk. Volání „bravo“*)

Neucházím se o řečnickou popularitu. Chci jen veřejně pojednat o veřejném zlořádu. Byl jsem zatčen. Sám fakt zatčení je irrelevantní, dokonce k smíchu. Byl jsem přepaden ráno v posteli: zřejmě omylem, místo jakéhosi malíře pokojů, který se patrně provinil právě tak strašně jako já. Po dobu zatčení jsem se snažil zachovat formu – a věřte mi, nebylo to snadné – a klidně se zeptal po příčině zatčení. A co myslíte, že mi bylo řečeno? Nic. Nic. Ale ptám se vás – a to je proč tady biju na poplach: nemohl by mít tentýž případ, u jiného člověka a za jiných okolností, daleko horší dokonce katastrofální následky?

Hned budu hotov. Debatu si rače nechat na potom. (*sál utichne*) Za celým tímto takzvaným soudem se skrývá jakási velká organizace, o tom není pochyb. A smysl této organizace, pánové? Zatýkají se nevinní lidé a vedou se proti nim nesmyslná a zpravidla – jako v mém případě – bezvýsledná řízení. A teď se vás ptám: Je vůbec možné, aby takto absurdní organizace od základů až po střechn neprohnívala tím nejhorsím úplatkářstvím?

(*K. spatří že soudce dává znamení*)

Pan vyšetřující dává komusi jakási znamení! Já netušil, že tu rače mít své lidi.

(*V sálu zaječení, Mladá žena se Studentem*)

Takhle je to tedy. Vy všichni jste úředníci. Vy jste ta zkorumpovaná banda, proti které já mluvil, ježískriste. Kolik vám platí za tenhle kompars, ale sehráli jste to dobře, publikum jako živé. (*Odchází*) Mnoho zdaru! V té vaší živnosti.

Soudce Moment pane. Vy si to možná neuvědomujete, ale já jenom, abyste si to uvědomil. Vy jste dneska měl být podroben výslechu, a výslech, to je pro obžalovaného výhoda, ale vy jste výslech odmítl, čímž jste se výhody zřekl, a výslech je pro obžalovaného vždycky výhoda.

Josef K. Darebáci! Já kašlu na vaše výslechy.

3/ SLEČNA BÜRSTNEROVÁ

Pokoj

(Grubachová čeká na Josefa K., vchází K., hledá Bürstnerovou)

- Grubachová Pane K. -
- Josef K. Slečna Bürstnerová je doma?
- Grubachová Ještě nepřišla.
- Josef K. Rád bych se jí omluvil, ta ranní příhoda ji určitě obtěžovala.
- Grubachová Ach, slečna Bürstnerová. Noc, co noc, pane K., chodí pozdě domů, někdy až k ránu. Jinak je to hodné a milé děvče, svatá pravda, ale měla by na sebe víc hledět, už dvakrát jsem ji zahlédla tady na rohu a pokaždé s jiným pánem. Chraň bůh, abych pomlouvala, já nikoho nepomlouvám, ale jde mi, chápejte, o pověst domu.
- Josef K. Naprosto se mýlíte. Zním slečnu velmi dobře.
- Grubachová Svěřila jsem vám jenom to, co jsem viděla. Nechci z toho mít žádné problémy. Ale to se ví, že budu slečnu ještě pozorovat. Chce-li člověk, aby dům zůstal čistý –
- Josef K. Čistý? Pokud vám jde o pověst domu, tak musíte dát výpověď napřed mně.
(vyžene ji z pokoje)

(vchází Bürstnerová, K. se k ní horlivě vrhá, ji to moc netěší)

- Bürstnerová Ach, pan K.
- Josef K. Musím s vámi mluvit, aspoň na okamžik, můžu?
- Bürstnerová Jsem k smrti utahaná.
- Josef K. Čekám na vás celý večer.
- Bürstnerová Vždyť jsem o vás nevěděla. Byla jsem v divadle. Tak pojd'te. Kolik je vůbec hodin? Tak se posad'te.
- Josef K. Rád bych řekl úvodem –
- Bürstnerová Úvody já neposlouchám.
- Josef K. Tím lépe. Chtěl bych se omluvit za ono vyrušení. Poslali ke mně vyšetřující komisi –
- Bürstnerová Ach ano, říkali mi, kdo mi to jen říkal? Tak vy jste byl zatčen! Ukažte se? Opravdu zatčen!
- Josef K. Myslíte tedy, že jsem nevinen?
- Bürstnerová Vím já?
- Josef K. Víte, bylo to strašné. *(pauza)* Já vám to předvedu, chcete? -Ráno se probudím a v pokoji stojí cizí chlap – druhý se objeví za chvíli. Kdo jste, ptám se. Neodpoví, jenom mi sdělí, to už ten druhý, že jsem zatčen, nesmím odejít, nesmím dostat snídaní. Paní Grubachová ji donesla, ale oni mi ji před očima snědli. Takhle sedí přede mnou a polykají mou snídaní a

zároveň mi dokazují, jak si mohu blahověřit, že jsem se dostal do rukou právě jim. Já rozumím žertu pánové, řeknu na to, ale –

(Ozve se zaklepaní na dveře)

Josef K. Ale, kdo je to? Vždyť vedle přece nikdo není.
Bürstnerová Nezlobte se, je pozdě.
Josef K. Nezlobte se.
Bürstnerová Nezlobím se. Je pozdě. Už běžte.

4/ DRUHÉ VYŠETŘOVÁNÍ, KTERÉ SE NEKONÁ

Soud

Mladá žena Dneska není schůze.
Josef K. Prosím?
Mladá žena Schůze. Dneska není.
Josef K. Dneska není, proč by nebyla? Mám tu každou neděli mít přelíčení... Mohu se podívat?
Mladá žena Ne probiha to se nesmí. Patří vyšetřujícímu soudci.
Josef K. Zákoníky? A první zásadou je odsuzovat nejenom lidi nevinné, ale především nevědomé. /odchází/ To mi stačí.
Mladá žena Mám vyšetřujícímu soudci něco ohlásit?
Josef K. Vy ho znáte?
Mladá žena Jak by ne. Manžel je soudní sluha. Bydlíme tu.
Josef K. Vy jste vdaná?
Mladá žena Ano. Myslíte – co se stalo posledně, jak jsem vás vyrušila, když jste mluvil.
Josef K. Ovšem.
Mladá žena Snad bylo líp, že jsem vás přerušila, i tak se o vás potom dlouho mluvilo, a ne dobře, to mi věřte.
Josef K. To vás ovšem neomlouvá.
Mladá žena Ten, co mě objímal mě pronásleduje už dávno. Chodí za mnou jako pes, a proti tomu se nedá nic dělat, nic, nic. I manžel se s tím musel smířit, jinak by přišel o místo: ten člověk je totiž student a podle všeho dosáhne brzy vyššího a mocnějšího postavení.
Josef K. Krásně to do sebe zapadá. Začínám tomu vašemu soudu rozumět.
Mladá žena Hnus! Vy tady asi chcete zjednat nápravu vidíte? Povede se vám to?
Josef K. Zjednat nápravu – nikdo mě takovým úkolem nepověřil, a sám o své vůli bych se do toho soudnictví nikdy nevměšoval – proč taky! Ale prý jsem zatčen – respektive jsem zatčen – a musím tudíž jednat: ve své záležitosti a

- kvůli sobě. Mohu-li při tom nějak prospět i vám, prosím, velmi rád. Vy byste mohla prospět zase mně.
- Mladá žena A jak?
- Josef K. Například mi ukázat ty knihy.
- Mladá žena Ano, ano, ano.
- Josef K. Tolik špíny, fuj. Tak tyhle zákoníky se zde studují. A tihle lidé mě mají soudit!
- Mladá žena Já vám pomůžu, chcete?
- Josef K. A co váš manžel? Nebojíte se?
- Mladá žena Bojím se jen tam, kde se chci bát. Máte krásné oči, tmavé. Ukaž: ano, tmavé. Já prý mám taky krásné oči, ale vy mnohem krásnější, určitě, všimla jsem si už minule, hned jak jste přišel, a taky kvůli těm očím jsem přišla na schůzi, to jindy nedělám.
- Josef K. Děkuju – ale potřeboval bych někoho, kdo má styk s vysokými úředníky. Vy jistě znáte jen podřadné zaměstnance. Nač se tedy namáhat: klidně si pokračujte ve svých praktikách, co byste byla bez nich. Škoda, abych se přiznal a alespoň trochu vám oplatil vaši poklonu – i vy se mi líbíte, zvlášť teď, když se na mě díváte tak smutně – k čemuž ovšem nemáte nejmenší příčiny.
- Mladá žena Ne, nesmíte pryč. Myslet si o mně takový věci a odejít. Nepustím vás, copak byste teď mohl odejít? Nemůžete kvůli mně alespoň chvilku zůstat?
- Josef K. Vy mi nerozumíte. Záleží-li vám opravdu na tom, abych zůstal, beze všeho zůstanu, prosím. Chtěl jsem vás jen požádat, abyste ohledně mého procesu nic nepodnikala. Mně je zcela lhostejné, jak proces dopadne, a kdybych byl odsouzen, dám se při rozsudku do smíchu. Znáte se s vyšetřujícím soudcem?
- Mladá žena Jak by ne. Minulou neděli zůstal vyšetřující soudce v síni až do večera, musela jsem mu donést lampu a hned se dal do psaní. A pak najednou v noci se probudím, vedle postele stojí soudce, já se k smrti vylekala, ale soudce byl hrozně vlídný, a šeptal, abych byla tiše, že mi vrací lampu, a že prý nikdy nezapomene, jak jsem vypadala ve spaní. Včera mi po studentovi, to je jeho důvěrný spolupracovník, poslal dárek, hedvábné punčochy. Jsou to krásné punčochy, až moc jemňoučké, až se pro mě nehodí. */spatří studenta/* Tiše, Bertold se dívá.
- /student ve dveřích kyne mladé ženě/*
- Prosím vás, nezlobte se, nemyslete si o mně nic špatného, musím teď k němu, podívejte se, jak je šeredný.
- /pauza – Mladá žena k Studentovi, K. netrpělivě přechází/*
- Student Jestli je vám to dlouhé, můžete vypadnout. To jste mohl ostatně už dávno, nebo jste mě neráčil vzít na vědomí?

Josef K. Je mi to dlouhé, jak říkáte. Ale to se dá lehce napravit, když odejdete. Jestliže jste sem ovšem přišel studovat – jste prý student – rád vám uvolním místo a odejdu s touto dámou. Máte zřejmě co dělat, abyste to dotáhl na soudce.

Student */k mladé ženě/* Neměli ho nechat bez dohledu, já to soudci povídal. Mezi výslechy měl mít alespoň domácí vězení.

Josef K. Nežvaňte. Jdem.

Student Podívejme.

Mladá žena Nic naplat, poslal pro mě vyšetřující soudce, nemůžu s vámi, nesmím, au, ta mrcha mě zaboğa nepustí.

Josef K. Nedám vás. Osvobodím vás.

Mladá žena Proboğa, co vás napadá. To by byl můj konec.

Josef K. Tak jdi. Táhni, slyšíš! A vás už taky nechci vidět.

/přichází soudní sluha/

Soudní sluha Neviděl jste zde – prosím – dámu...?

Josef K. Soudní sluha?

Soudní sluha Ano, prosím. Ach – pan obžalovaný K., pěkně vítám. */podá K. ruku/*

Josef K. Mluvil jsem před chvílí s vaší ženou. Už tu není. Student ji odnesl k vyšetřujícímu soudci.

Soudní sluha Tak to vidíte. Pořád a pořád mi ji odnášejí. Dneska je neděle. Mám mít volno, a oni mě pošlou s hlášením, jenom aby mě odsud dostali. Nepošlou mě daleko, to je pravda. Ale student je rychlejší. Seběhne po schodech z půdy a šup nazpátek. Nebýt tak závislý, dávno bych ho rozmačkal tady o tu zeď. V noci se mi o tom zdá, tuhle leží, rozplácly, ruce od sebe, roztažené prsty, křivé nohy stočené do kolečka, a kolem dokola samé krvavé cákance. – Ale je to jen sen.

Josef K. A jiná pomoc není?

Soudní sluha Zatím ji nosil jen k sobě, a teď – já to ovšem čekal už dávno – ji nosí i k vyšetřujícímu soudci.

Josef K. Není to tak trochu i její vina.

Soudní sluha Jak by nebyla! Hlavně její vina! Povésila se mu na krk. A on, ten běhá za každou. Má žena je ovšem z celého domu nejkrásnější – a právě já se nesmím bránit.

Josef K. Pak se ovšem nedá nic dělat.

Soudní sluha Dalo by se, drahý pane, dalo. Jen kdyby toho studenta, někdo pořádně spráskal. Ale já nemůžu, nesmím. A jiný mi to kvůli neudělá. Každý se studenta bojí. To by mohl udělat jedině člověk, jako jste vy.

Josef K. Proč jako jsem já?

Soudní sluha Račte být přece obžalován.

Josef K Tím je student pro mě nebezpečnější: mohl by ovlivnit výsledek procesu.

Soudní sluha Co naplat, musím se hlásit v kanceláři. Neračte jít se mnou, že byste si prohlédl úřadovny?

Josef K. Stojí za podívanou?

Soudní sluha Inu, já myslel, že by vás to zajímalo.

Josef K Dobrá, půjdu s vámi.

/kanceláře s úředníky. Po chodbách žadatelé. K. málem upadne/

Na lidi se tu mnoho neohlížejí.

Soudní sluha To ne. Vůbec na nic se neohlíží. Pohleďte, čekárna.

/žadatelé vstávají/ Obžalovaní. Všichni, co je tu vidíte, jsou obžalovaní.

Josef K Moji kolegové. */K. přistoupí k jednomu muži/* Nač tu čekáte?

Obžalovaný pán Čekám – prosím - */koka, nemůže mluvit, tvoří kolem sebe shluk lidí/*

Soudní sluha Tak mluvte.

Obžalovaný pán Před měsícem jsem podal ve své věci několik návrhů na vedení důkazu a nyní čekám na vyřízení.

Josef K. Vynaložil jste zřejmě velké úsilí.

Obžalovaný pán Ano, prosím, je to, prosím, moje věc.

Josef K. Já například jsem rovněž obžalován, a nepodal jsem ani návrh, ani nepodnikl nic podobného. Co o tom soudíte?

Obžalovaný pán Nevím, prosím. ... Já jsem návrh podal.

Josef K. Vy asi nevěříte že jsem obžalován.

Obžalovaný pán Prosím, zajisté –

Soudní sluha Obžalovaní bývají velmi nedůtkliví.

Josef K. Viděl jsem, jak to vypadá, a půjdu.

Soudní sluha Neviděl jste ještě všechno, drahý pane.

Josef K. To mi stačí, jak se dostanu k východu?

Soudní sluha Snad jste už nezabloudil? Na roh, vpravo chodbou, a rovnou ke dveřím.

Josef K. Pojd'te laskavě se mnou, je tu tolik chodeb.

Soudní sluha Jenom jedna, prosím. Nemohu s vámi zpátky, mám nejvyšší čas podat hlášení.

Josef K. Pojd'te se mnou.

Soudní sluha Neračte se rozčilovat –

Josef K. Pojd'te se mnou!

Soudní sluha Tiše, proboha, všude kolem jsou kanceláře! Když nechcete jít sám, musíte počkat, podám hlášení a vrátím se.

Josef K. Nechci čekat a nebudu. Musíte se mnou. Hned. Se mnou. Se mnou.
/Mladá dívka./

Mladá dívka Pán si přeje? Nechcete se posadit? Malá závrať, to nic, to se přihodí skoro každému, kdo sem přijde poprvé. Je tu vedro, že se tu nedá ani dýchat. Ale člověk si brzo zvykne, uvidíte podruhé, potřetí. Už je vám líp? Tady zůstat nemůžete. Odvedu vás do pokoje pro nemocné, ano?

Josef K. Už je to lepší. */zhrouť se/*

Informátor Pánovu nevolnost vyvolala zřejmě zdejší atmosféra. Bude asi nejlíp, když ho dovedeme nikoliv do pokoje pro nemocné, ale vůbec z kanceláří prostě ven.

Josef K. Ano, ano, to je ono. Za chvíli mi bude dobře, nic mi není, nebudu dlouho obtěžovat, jen kdybyste mě laskavě dovedli ke dveřím. Panebože, co to tak najednou, neuvěřitelné, sám jsem úředník, tedy člověk zvyklý kancelářskému vzduchu, ale zde je to patrně trochu moc, buďte tedy tak laskav –

Informátor Vida, v čem to vězí, pánovi je nevolno pouze tady, nikoliv vůbec.
(hahaha)

Josef K. Děkuji vám oběma, mnohokrát děkuji. *(Informátor hahaha)*

Mladá dívka Není zlý. U nás není nikdo zlý, všichni bychom rádi pomohli, ale jednou jsme soudní úředníci, a tak si každý myslí: kouska citu nemají. A to mě bolí.
(cink)

Informátor Nechcete se posadit?

Obžalovaný pán Ale to je moje číslo -

Informátor Vaše pečlivost je chvalitebná. A řekl bych přímo vzorná.

Mladá dívka Jak dovede mluvit se stranami!
(cink)

Informátor Jejda, pozdě. Poseďte se a počkejte jako ostatní. */na K./* Nechcete se posadit?

Josef K. Ne, děkuji. Rozhodně ne.

Informátor Tak prosím. Prosím.

Mladá dívka Prosím!

Informátor Račte, račte! Neslyšíte?

Informátor Neuvěřitelné! Nejdřív chce ven a potom aby mu člověk desetkrát opakoval, že stojí u dveří: nehne se z místa.

5/ ELSA

(přichází zničený Josef K.)

Josef K. Víš Elso, co mi řekli po telefonu?

Elsa To nevím.

Josef K. Hlas v telefonu mě varoval, abych nebyl neposlušný, že moje neslýchané poznámky o nesmyslnosti soudu jsou prý protokolovány a prý mi škodí. Proč prý se nechci podrobit?

Elsa Dělej, jak je libo, ale uvaž, že z vysokého úřadu si nelze dělat žerty.

Josef K. Ptal jsem se, co se stane, když znova už před soud nepřijdu. A řekli mi, najdeme si vás.

Elsa A budeš potrestán.

Josef K. Neuhodla jsi. Na to mi řekli, že potrestán nebudu.

Elsa Nebývá zvykem, aby člověk na sebe štvál mocenské prostředky soudu.

Josef K. Vidíš, a já myslím, že bych to měl zkusit, abych mocenské prostředky poznal. Víš, pochopit -

Elsa Nemě! (*odejde*)

Josef K. Elso?

Josef K. Pojedu k matce, ale musím se dovolit ředitele. Zajedu k matce. Je poloslepá, ale teď už si tak nestěžuje. Přišla na ni velká pobožnost. Slíbil, že k ní budu jezdit na každé narozeniny. A už dvakrát jsem to nesplnil. Pojedu k matce.

6/ ADVOKÁT a LENKA

Kancelář

Strýček Konečně! Josefe!

Josef K. Vítám vás, strýčku. To jste mě potěšil –

Strýček Musím s tebou mluvit, důvěrně, mezi čtyřma očima. – Josefe. Co jsem to slyšel! Ty se díváš z okna, Josefe! Prokristapána, mluv! Je to pravda? Jsem tvůj poručník a mám právo vědět všechno. Všechno, rozumíš? Je to pravda, Josefe?

Josef K. Je to pravda, strýčku.

Strýček Pravda? Co je pravda? Jak to může být pravda? Prokristapána, Josefe! Jaký proces? Snad ne trestní?

Josef K. Trestní proces, strýčku.

Strýček A to mi říkáš jen tak a klidně si tu sedíš?

Josef K. Čím budu klidnější, tím lepší bude výsledek; ničeho se neboj, strýčku.

Strýček Ničeho se neboj – to nestačí! Josefe, pomůžu ti. Já ti pomůžu. Oč jde? Něco s bankou, vid'?

Josef K. Ne, strýčku, banky se to netýká. Ale mluvíš příliš hlasitě, všichni si toho všímají a poslouchají nás. Půjdeme raději ven -

Strýček Správně, velmi správně, Josefe. Pojd', pojd'. Půjdeme teď k advokátu Huldrovi, je to můj bývalý spolužák. Známy obhájce. A já mám k němu velkou důvěru, především jako k člověku, to především!

U Advokáta

Lenka Pan advokát je nemocen.

Strýček Josefe, pojd', drž se mě. – A copak? Zase se srdcem?

Lenka Asi ano.

Advokát Kdo je to, Lenko?

Strýček Albert! Tvůj starý přítel! Spolužák!

Advokát Ach, Albert.

Strýček Copak, kamaráde, je ti opravdu tak zle? To se podívejme. Máš tady nějak smutno, tak pošmurno.

Advokát Jsem nemocný člověk a potřebuju klid, klid především.

Strýček Buďte tak laskava, slečno a nechte nás chvíli o samotě, potřebuji tady s přítelem projednat osobní záležitosti.

Lenka Vidíte přece, že je pán nemocen. Nemůže projednávat žádné záležitosti.

Strýček Sakramente – slečno – mám snad rozum a nebudu od pana advokáta žádat nemožné.

Advokát Před Lenkou můžeš mluvit o všem.

Strýček Jde o důvěrné záležitosti a netýkají se mne.

Advokát A koho tedy?

Strýček Mého synovce; přivedl jsem ho s sebou. Dovolíš? Prokurista Josef K.

Advokát Ach, pan prokurista K.! Opuštěte, vůbec jsem si váš nevšiml. Běž, Lenko, běž. Tak ty ses nepřišel podívat na nemocného, tys přišel na poradu. Výborně. Ta věc mě zajímá natolik, že bych ani nedokázal zůstat stranou. A i kdybych to nevydržel se srdcem, bude to alespoň důstojný konec. Anebo jsem vám nerozuměl? Přál jste si přece hovořit se mnou o svém procesu?

Strýček To se rozumí, že ano. /K./

Josef K. Zajisté – ale jak o mně a mém procesu víte?

Advokát: Jsem přece advokát, stýkám se s lidmi od soudu a hovoříme o nejrůznějších procesech.

Josef K. Vy jste ve styku s lidmi od onoho soudu?

Strýček Ptáš se jako dítě, mlč radši!

Advokát Vinou mé choroby tyto styky poslední dobou poněkud ochably, ale přesto za mnou tu a tam zaskočí od soudu dobrý přítel, a tak se leccos dovím. A možná že víc než ti, kteří se těší plnému zdraví a tráví u soudu celé dny.

(z vedlejší místnosti rána)

Josef K. Podívám se, co se stalo.

Lenka Rozbila jsem talíř o zeď, abyste přišel. Ukažte ruku. Já myslela, že přijdete sám. Jak jste se objevil, pořád se na mě díváte a díváte, a teď mě necháte čekat, až vás musím zavolat sama, proč? Ale říkejte mi Lenka.

Josef K. Rád. Ale dovolte mi nejprve, abych vám vysvětlil svoje podivné chování. Je to prosté: předně jsem musil poslouchat všechno to tlachání starých pánů, nemohl jsem zničehonic, bez pádného důvodu, zmizet, to přece pochopíte. Za druhé jsem člověk nesmělý, skorem ostýchavý. A vy taky – Lenko - nevypadáte jako někdo, koho lze dobýt naráz.

Lenka Ne, ne. Já se vám nelíbila. A nelíbím se vám ani teď.

Josef K. Líbit se, můj bože, co to znamená!

Lenka Och.

Josef K. (*na obraz*) Kdo je to?

Lenka Soudce.

Josef K. Třeba ten můj –

Lenka Chodí k nám často. Tady je ještě jako a mladík, ale stejně se tomu obrazu nemohl ani před lety podobat: je totiž malý, maličký, rozumíte, malinkatý. Na obraze se dal vytáhnout na výšku a roztáhnout do šířky. Ješita. Rozumíte, ješita! Ješita jako všichni tady. Já taky. Já jsem taky ješitná. A štve mě, že se vám nelíbím. Štve mě to, štve mě to, štve.

Josef K. Lenko... Jakou má hodnost.

Lenka Vyšetřující soudce.

Josef K. Zas jen vyšetřující soudce. Ti vyšší se zřejmě schovávají.

Lenka A co vy pořád myslíte na ten svůj proces?

Josef K. Promiňte. Myslím na něj spíš málo.

Lenka Ne, ne. Neústupný, tvrdohlavý, paličák... Všichni to říkají.

Josef K. Kdo všichni?

Lenka To nesmím říct To nesmím říct, nechtějte vědět jména. Ale vzpamatujte se, uvědomte si, co děláte: proti soudu není obrany, člověk se musí přiznat. Přiznejte se rychle, při nejbližší příležitosti se přiznejte, pak z toho můžete vyklouznout, snad, ale jinak ne. Samozřejmě to nejde bez cizí pomoci, ale nemějte strach, já vám pomůžu.

Josef K. Vy se nějak vyznáte v těch soudních kličkách v celé té sviňárně. Potvoro. (*krátký zápas*)

Lenka Ano, ano, ano.

Josef K. A jestli se nepřiznám.

Lenka Tak vám nemůžu pomoci. A nač taky, vy přece o mou pomoc nestojíte. Máte slečnu?

Josef K. Ne.

Lenka Nelži, máte.

Josef K. Mám. A dokonce nosím s sebou její fotografii.

Lenka Ukaž, ukaž! Ujde. Pěkná, trochu statná, a to tady tancuje, nebo co? Je na vás určitě hodná, tyhle typy dovedou být hodné. Dovedla by se za vás obětovat?

Josef K. Nevím, totiž, nikdy jsem o tom nepřemýšlel, asi ne, ne, jistě by se pro mě nedovedla obětovat: taky jsem to po ní nežádal. Dovolte, vlastně jsem si ten obrázek jakživ neprohližel tak důkladně jako vy.

Lenka Takže vám na ní moc nezáleží? Takže to vlastně není vaše slečna?

Josef K. Jak by nebyla. Co jsem řekl, to platí.

Lenka Aťsi. Ale stejně by vám nescházela, kdybyste ji ztratil. Nebo vyměnil. Za jinou. Třeba za mě.

Josef K. Snad. Ale proti vám má jednu přednost. Neláme si hlavu s mým procesem. A rozhodně by mě nepřemlouvala k povolnosti.

Lenka To není přednost. Jestli nemá jinou přednost, neztrácím naději. Má nějakou tělesnou vadu?

Josef K. Tělesnou vadu?

Lenka Ano. Tělesnou vadu. Já totiž mám takovou tělesnou vadu, malou, podívejte – (*ukazuje ruku s blankou*)

Josef K. Zvláštní hříčka přírody. Roztomilá tlapička.

Lenka Ó, vy jste mě políbil. Vy jste si mě vyměnil. Vyměnil jste si mě, vidíte, teď jste si mě vyměnil. Teď jsi můj.

(*tukání*)

Lenka Tady máš klíč, přijď, kdy chceš.

7/ MRSKAČ

Kancelář

1. Hlídač Máme dostat nařezáno, protože sis na nás u soudu stěžoval.

Josef K. Stěžoval? To není přesná formulace. Já jenom popsal, co a jak se událo u mne v bytě. A bezvadně jste se nechovali, to snad uznáte.

2. Hlídač Víte vy, jak nás platí? Z gáže se neuživíme, kdybychom dřeli do noci, do noci.

1. Hlídač Svedlo mě vaše prádlo. prádlo dostává odjakživa hlídač.

Josef K. O tom jsem nebyl informován. Taky jsem nežádal, abyste byli stíhání, mně šlo o princip.

Mrskač Nech je žvanit! Trest je spravedlivý a nikdo mu neujde.

1. Hlídač Nevěř, nevěř. Trestají nás jen proto, žes nás udal!

Josef K. Ach tak. Opravdu se jim nedá nějak pomoci?

Mrskač Ne. Svlíkat, svlíkat. Podívej tlust'ocha, každá rána se ztratí v tom žvanci sádla! A víš, čím se tak vykrmil? Koho zatkli, tomu sežral snídani, jen tak, ze zvyku. Že ti ji taky sežral? *(K. sklopí oči)*. Já si to hned myslel.

Josef K. Ale oni nejsou vinni, vinna je organizace.

2. Hlídač Ano, ano, ano...

Mrskač Kuš! *(bije ho)* Jsem zjednán, abych řezal, tak řežu! Lehneš, potvoro?

1. Hlídač *(na K.)* Jestli se ti nepovede zachránit nás oba, zachraň alespoň mě.

Mrskač Už toho mám dost. A jedem!

8/ TOVÁRNÍK

Kancelář

Náměstek Pane prokuristo čekají na vás –

Josef K. Ne! Nemám kdy! Že prosím za prominutí, ale nemám kdy! Že prosím ty pány, aby přišli zítra nebo pozítří nebo kdykoliv jindy, ale teď nemám kdy.

Náměstek Ale, ale kolego.

Josef K. Pane náměstku -

Náměstek Jste přetížen, přepracován, kamaráde, potřebujete si odpočinout... A mimochodem už máte mít schůzku s panem továrníkem čtyři minuty.

Továrník Ano, ale položka tato ruší položku tuto. *(probírají listiny)*

Josef K. Je to těžká věc.

(Vejde s úsměvem náměstek ředitele)

Továrník *(k náměstkovi, žertovně)* Musím si postěžovat, že u pana prokuristy jsem se setkal s malou ochotou k tomuto obchodu.

(něco s listinami)

Náměstek ředitele Děkuji už vím všechno. *(k továrníkovi)* Pojd'te do mé kanceláře, vše projednáme. Je to velmi důležitá věc. A panu prokuristovi bude jistě milé, když mu to odejmeme.

(náměstek ředitele i pan továrník odejdou)

Josef K. Ten si dokáže přivlastnit všechno, čeho se teď v zoufalství musím vzdát.

(továrník se vrátí)

Továrník Rozkošný člověk, ten váš náměstek ředitele. Ale, pane prokuristo, vy vypadáte stísněně. Máte proces, že ano?

Josef K. *(vyskočí rozčileně)* To vám řekl náměstek ředitele!

Továrník Dovím se tu a tam něco u soudu. O vašem procesu vím od jakéhosi Titorelliho. Je to malíř. Přináší mi své obrázky, a já mu vždycky něco málo dám. A ten mi vyprávěl o procesu. Věřil byste, že pracuje pro soud? Napíšu vám doporučení a adresu. - Ale nemám nejmenší obavy o váš proces. *(Odchází)* Vždyť sám jste skoro advokát. *(A odejde.)*

9/ MALÍŘ TITORELLI

Ateliér

- Titorelli Akademický malíř Titorelli.
- Josef K. Jste tady v domě, jak vidím, velice populární.
- Titorelli Rošťandy, chvíli nedají pokoj. Když jsem doma, tak si netroufají, ale sotva odejdu, určitě se sem aspoň jedna z nich vplíží, posadí se před zrcadlo a maluje si štětcem pusu. Kolikrát se vrátím s dámskou návštěvou, tedy s dámou, kterou mám portrétovat, dovedete si představit, v jakém se ocitám postavení. Je to k zbláznění. Jako tuhle, vrátím se pozdě večer, jdu rovnou do postele, najednou mě něco štípne do nohy, kouknu pod postel a vytáhnu odtamtud jednu z těch bestií, řehní se mi do očí. Bůhví, proč se tak za mnou táhnou, já je k sobě nelákám. Je to kříž, pane, je to kříž.
- Holčičky Už můžeme?
- Titorelli Ne!
1. Holčička A já sama taky ne?
- Titorelli Ne! Rozhodně ne!
- Josef K. Byl jsem k vám doporučen jedním vaším přítelem.
- Titorelli Přejete si vyhotovit portrét nebo koupit nějaký z mých obrazů? Poslední práce, prosím. Slušná věc.
- Josef K. To je nějaký soudce?
- Titorelli Ano. Pastel prosím. Soudce si pastel přál, a soudcové mají zvláštní povolení dát se malovat jakkoliv.
- Josef K. Jak se jmenuje ten soudce?
- Titorelli *(hluk holčiček)* Vy si ten svůj proces berete moc k srdci. Ale je to pochopitelné. Vy rače být nevinnen?
- Josef K. Úplně nevinnen. Ale řízení se zaplétá do takových složitostí, že odkrývá vinu tam, kde původně a fakticky nebylo vůbec nic.
- Titorelli To jste řekl správně. Ale vy jste nevinnen?
- Josef K. Samozřejmě.
- Titorelli To je hlavní věc.
- Josef K. Všichni se shodují na tom, že když soud někoho obžaluje, zůstává pevně přesvědčen o jeho vině a je těžké toto přesvědčení zvrátit.
- Titorelli Těžké? Nemožné!
1. Holčička Titorelli, už ten člověk půjde?
- Titorelli Kuš! Nevidíte, že mám s pánem jednání?
2. Holčička Budeš ho malovat?
3. Holčička Nermaluj ho, Titorelli, takovou šeredu!
1. Holčička Titorelli, my už jdeme, ano?

Titorelli Ticho, nebo vás shodím ze schodů! Račte prominout. Ty holčičky taky patří soudu.

Josef K. Soudu?

Titorelli Ano. Všechno patří soudu. Ale nebojte se, já vás z toho dostanu. Teď jde jen o to, jaký druh osvobození si přejete. Mám tu tři možnosti: „skutečné osvobození“, „zdánlivé osvobození“ a „odklad“.

Josef K. Skutečné osvobození.

Titorelli To je ovšem nejlepší, ale na to nemá nikdo vliv. Tady rozhoduje výhradně nevina obžalovaného. V úvahu přicházejí tedy druhé dvě možnosti. Předně zdánlivé osvobození. Mohu vám napsat potvrzení, že jste nevinen.

Josef K. A soudce vám uvěří?

Titorelli Po určitých formalitách ano. Už jen proto, aby vyhověl mně a svým známým.

Josef K. Budu tedy osvobozen.

Titorelli Samozřejmě jen dočasně. Řízení jako takové tím ale nebude zrušeno. Obvykle dojde brzy k novému zatčení. Ale je tu vždy možnost vymoci si opět další a zase další zdánlivé osvobození. Nechcete si odložit?

1. Holčička Svlík si sako.

2. Holčička Holky, už si svlík sako!

Titorelli Myslí si, že vás budu malovat.

Josef K. A další možnost?

Titorelli Odklad náleží v tom, že se proces trvale zdržuje v nejnižším instančním stadiu. K tomu je potřeba, aby obžalovaný a jeho poradce zůstávali neustále v osobním styku se soudem a zachovávali si jeho přízeň. Proces tak pochopitelně pokračuje, jsou s tím spojeny určité nepříjemnosti, například výsledky, ale obžalovaný se zde nemusí obávat nenadálých zvrátů, jako jsou nová a nová zatčení. Už chcete odejít?

Josef K. Ano.

Titorelli Obě metody, krátce řečeno usilují o totéž, aby obžalovaný nebyl odsouzen.

Josef K. A zároveň, aby nebyl osvobozen.

Titorelli Přesně tak.

Josef K. Přijdu zas.

Titorelli Ještě okamžik: nechtěl byste se podívat tady na ten obraz, je momentálně na prodej.

Josef K. Vezmu si ho.

Titorelli A tady je variace téhož motivu.

Josef K. Vezmu si i tenhle.

Titorelli Měl bych zde v tomto případě ještě jeden –

Josef K. Všechny tři, vezmu si všechny tři. Pověsím je v kanceláři. Co jsem dlužen?

Titorelli O tom se dohodneme, až přijdete příště. Tady máte. Tudy pane prokuristo, račte! (*holky se vrhnou na Titorelliho*) Potvory! Jedeš! Vidíte, už s vámi nemůžu! Na shledanou. Nekousej, čuně! A dlouho se nerozmýšlejte!

10/ ADVOKÁT – VÝPOVĚĎ

U Advokáta

Josef K. Jsem unaven... Myšlenka na proces mě neopouští. Nemám žádnou vinu, nemám žádnou vinu, nemám žádnou vinu. Bude třeba, abych zasáhl sám, sám, sám.

U Advokáta

Advokát Obhajoba není zákonem povolena, je pouze trpěna. U žádného soudu není advokát potřebnější než u tohoto. Advokát sice nemůže nahlédnout do spisů, ale může postávat u dveří pokoje, kde se výslech koná. A tak sbírat informace a podklady pro obhajobu. Rozhodující roli zde sehrají advokátovy osobní styky. Úředníci jsou v mnohém na advokáta odkázáni. Sešněrování zákonem přestávají chápat reálné lidské vztahy a stanou se tak často uprostřed procesu bezradní. Desítky byste jich mohl vidět, kterak postávají tady u okna a zoufale hledí do ulice, zatímco já studuji tajné spisy, abych jim mohl poradit. Nesmíte proto zoufat, nač? Všechno, jak račte vidět, není zdaleka ztraceno.

Josef K. Všechno, jak račte vidět, není zdaleka ztraceno.

Lenka Tiše.

Josef K. Jenom hlupák by se bouřil. Soud je přece věčný a nezranitelný.

Lenka Tiše, tiše.

Josef K. Lež a čekej! Hledat cestu – kam? Pomoc – od koho? Sepisovat podání – nesmysl!

Lenka Tiše!

Josef K. Pardon: tiše! Všechno není zdaleka ztraceno. Tiše; nerušíme advokáta, pracuje pro nás. (*odchází*)

(vejde Josef K., Block v domácích šatech)

Josef K. Kdo jste?

Block Block. Obchodník Block, jsem advokátův klient.

Josef K. Dlouho vás pan advokát zastupuje?

Block Víc než pět let. Podívejte, tady mám všechno přesně sepsané.

Josef K. Příkladně věrný klient.

Block Proboha vy to víte? Ježíšikriste, neprozradte mě –

Josef K. Copak nemám prozradit?

Block Mám kromě pana advokáta ještě jiné advokáty.

Josef K. Na tom přece není nic zlého!

Block Nesmí se to. A nejpřísněji je zakázáno najímat pokoutní advokáty. Já jich mám pět.

Josef K. A všechny potřebujete?

Block Kdo nechce proces prohrát, nesmí zanedbat ani jednu zdánlivou maličkost. Celé dny vysedávám u soudu, pane, je to dřina, sám račte vědět, jak se tam těžko dýchá –

Josef K. Jak víte, že já tam byl?

Block Viděl jsem vás, prosím, procházet čekárnou. Sedím tam skoro denně. Nám bylo hned jasné, že budete –

Josef K. Že budu co?

Block A to jsou hlouposti.

Josef K. Že budu co?

Block Prý se podle obličejů a podle rtů pozná, jak proces toho kterého dopadne. Ten člověk, co jste ho oslovil, poznal podle vašich rtů, že budete brzo odsouzen. A zároveň si prý přečetl znamení na vašich rtech, že bude brzo odsouzen i on.

Josef K. Jsou to hloupé pověry. Chorobné představy lidí, kteří nedovedou jednat, ale jen čekat, čekat, čekat, čekat –

(vstoupí Lenka)

Lenka Miláčku.

Josef K. Lenko, co ty tady děláš –

Lenka Tak mi přece pomoz, Rudi, nevidíš, co si myslí?

Block Není proč žárlit, pane.

Lenka Já se pana Blocka ujala, je největší advokátův klient, ale advokát ho nemá rád. Kolikrát si pro něj nechal poslat i v noci. A tak jsem panu Blockovi říkala, zůstávejte tu na noc, abyste byl pořád v pohotovosti. Řekněte sám, pane Blocku? Proto zde Rudi přespává –

Josef K. A jistě rád!

Lenka Rád!

Josef K. Ulož pána, klíč snad nepotřebuje.

Lenka Blbče! Ty můžeš k advokátovi, kdy chceš, ty můžeš! Ty nevíš, že to pro tebe zařídili tvoji přátelé, já, nikdo jiný, já, já, já –

Josef K. Já jsem jeho klient. Mám mu proto každý den nejdřív děkovat a potom žebrot nebo obráceně?

Lenka Svlékni si kabát. Josefe, miláčku, svlékni si kabát. Já ti to řeknu. Já ti to řeknu. Všechno ti řeknu. Já ti –

Josef K. Ztratil jsem trpělivost a zájem o tuto službu. Propouštím pana advokáta.

Block Ježíšikriste!

Josef K. Nepřeji si, aby mě nadále zastupoval. Definitivně.

(Vejde advokát)

Advokát Obtěžovala vás? Je to dítě, nesmíte se na ni zlobit. Obžalovaní Lence neobyčejně imponují, zamiluje se do každého a prožívá pak hotové romány.

Josef K. Přišel jsem vám oznámit, že vám s okamžitou platností odnímám zastupování v mé věci.

Advokát Prosím?

Josef K. Rozuměl jste dobře.

Advokát Počkejte, chápu, jste netrpělivý...

Josef K. Nejsem netrpělivý.

Advokát Vložil jsem do procesu celou energii. Snad je to tím, že se s vámi jako s obžalovaným zachází příliš dobře. Měl byste znát jiné případy. Nevěříte? Blocku!

Block K službám.

Advokát Co chceš?

Block Neráčil jste mě volat?

Advokát Ano. Ale přesto přicházíš nevhod. Vždycky přicházíš nevhod.

Block Mám odejít?

Advokát Teď už zůstaň. Dozvěděl jsem se něco nového k tvému případu. Chceš to vědět? Tak chceš to vědět, nebo ne?

Block *(koktá)* Prosím –

Josef K. Co to děláš?

Advokát Kdo je tvůj advokát?

Block *(na Josefa K.)* Jak to se mnou mluvíte? Co si dovoluujete? Jeho proces se dá počítat na hodiny a on si houkne na mne, na člověka, který má proces už pět let a dopodrobna prostudoval všechny soudní zvyklosti a ví, co si žádá slušnost a povinnost. A ke všemu před panem advokátem, tady, kde jsme oba trpění jen z milosti pana advokáta.

Josef K. Ty pse!

Advokát *(na Blocka)* Kuš!

Lenka *(na K.)* Pusť. *(jde k Blockovi)*

Advokát Jak se dnes choval?

Lenka Byl hodný a pracovitý.

Advokát A co dělal?

zkus vejít přes můj zákaz, ale pamatuj si; já jsem mocný a jsem pouze nejnižší dveřník, v každé síni stojí další a další dveřníci, jeden mocnější druhého. Takových nesnází se muž z venkova nenadál. Ale rozhodne se, že raději počká, dokud se mu nedostane povolení vejít. Dveřník mu dá stoličku a dovolí mu, aby se posadil stranou dveří. A léta plynou a muž stále pozoruje dveřníka. I proklíná ho, nejprve hlučně, později unaveně, a když zestárne, tu své kletby jen šeptá, ochabuje, slábne mu zrak. Ale v té houstnoucí tmě poznává jakousi zář, která neuhasitelně tryská z dveří zákona. A chvíli před smrtí se mu v hlavě shluknou všechny zkušenosti celé té doby v jedinou otázku, kterou kupodivu dveřníkovi dosud nepoložil. „Všichni se přece snaží dospět k zákonu,“ praví muž. „Jak to, že po celá léta nežádal o vpuštění nikdo mimo mne?“ A tu dveřník vykřikne: „Zde nemohl být vpuštěn nikdo jiný. Tento vchod byl určen pouze pro tebe. Teď jdu a zavřu ho.“

- Josef K. Dveřník tedy toho muže oklamal.
- Kněz Neukvapuj se.
- Josef K. Vyslovil spásnou větu, až když muži už nebylo pomoci.
- Kněz Nebyl dřív tážán.
- Josef K. Snad bylo jeho povinností nevpustit nikoho cizího, ale tohoto muže vpustit měl; vchod byl pro něho určen.
- Kněz Nemáš dost úcty k tomu, co je psáno, a pozměňuješ příběh. Dveřník muže nesmí vpustit. Tento vchod byl určen pouze pro tebe. Dokonce se lze domnívat, že dveřník učinil víc, než bylo jeho povinností. Trpělivě a léta snáší mužovo doprošování. Ne každý dveřník by se zachoval takto.
- Josef K. Znáš ten příběh lépe než já. Myslíš tedy, že muž nebyl oklamán?
- Kněz Podle některých výkladů byl dokonce oklamán dveřník. Muž z venkova je svoboden, může jít kam chce. Naproti tomu dveřník je vázán, nesmí se vzdálit od brány. Neslouží všeobecně zákonu, ale přímo tomuto vchodu, a tedy i muži jemuž je vchod určen.
- Josef K. Snad. Odůvodněno je to dobře. Snad byl dveřník oklamán, ale v tom případě jeho klam oklamal i muže. Dveřník možná nebyl podvodník, ale určitě to byl hlupák. Tvůj příběh –
- Kněz Můj příběh nedává nikomu právo dveřníka soudit. Ať se jeví jakýkoliv, je dveřník přece jen sluhou zákona, náleží tedy zákonu a lidský soud ho nikdy nepostihne.
- Josef K. To znamená, že všechno, co dveřník pravil, musíme pokládat za pravdu. A to vyvrací sám příběh. A tos mi ty sám dokázal.
- Kněz Já ti dokázal jenom jedno! Nemusíme všechno pokládat za pravdivé. Musíme to pokládat za nutné.
- Josef K. Smutná bilance. Lež se nastoluje jako světový řád. *(pauza)* Je pozdě. Musíme být blízko hlavního vchodu?
- Kněz Ne. Daleko od něho. Už chceš odejít?
- Josef K. Čekají mě v bance. Jak se dostanu ven?

Kněz Poděl zdi, drž se pořád zdi, na konci najdeš východ.
Josef K. Počkej!
Kněz Čekám. (*pauza*)
Josef K. Nechceš ještě něco ode mne?
Kněz Ne.
Josef K. Jsi vězeňský kaplan?
Kněz Náležím soudu. Proč bych tedy od tebe něco chtěl? Soud od tebe nic nechce. Přijme tě, přijdeš-li, propustí tě, odcházíš-li.

12/ NAROZENINY

Party u Josefa K.

Josef K. Po výměně některých zdvořilostí, přistoupil jeden z mužů ke K. a svlékl mu kabát, vestu a potom i košili. Pánové posadili K. a na zem, opřeli ho o kámen a položili mu hlavu na svrchní plochu kamene. Pak rozepjal jeden pán šosatý kabát a vyňal z pochvy, dlouhý tenký řeznický nůž broušený po obou stranách, povznesl jej a zkoumal ostří na světle. Znova začaly ty odporné zdvořilosti, jeden podal nůž přes hlavu K. druhému, ten jej zas vrátil. K. věděl teď zcela najisto, že by bylo jeho povinností, aby uchopil nůž ve chvíli, kdy se nad ním vznáší z ruky do ruky, a aby jej do sebe vetkl. Ale neučinil tak. Utkvěl zrakem na posledním poschodí domu, který sousedil s lomem. Jako vyšlehne světlo, rozletěly se tam okenice jednoho okna, jakýsi člověk, slabý a tenký v té dálce a výšce, vyklonil se trhnutím daleko ven a rozepjal paže ještě dál. Kdo to byl? Přítel? Nějaký dobrý člověk? Někdo, kdo cítil účast? Někdo, kdo chtěl pomoci? Byl to jednotlivec? Byli to všichni? Byla ještě nějaká pomoc? Kde je vysoký soud, k němuž se nikdy nedostal? Kde je ten soudce? Mám právo a povinnost, abych promluvil.

(zabití K.)

Jako pes!

KONEC